

Հարգելի՛ ընթերցող.

ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտը, չհետապնդելով որևէ եկամուտ, իր կայքերում ներկայացնելով հայագիտական հրատարակություններ, նպատակ ունի հանրությանն ավելի հասանելի դարձնել այդ ուսումնասիրությունները:

Մենք շնորհակալություն ենք հայտնում հայագիտական աշխատասիրությունների հեղինակներին, հրատարակիչներին:

Մեր կոնտակտները՝

Պաշտոնական կայք՝ <http://www.armin.am>

Էլ. փոստ՝ info@armin.am

(Հունգարիայի հայկական որոշ կառույցների մասին տե՛ս *Աղյուսակ 7.1*): Հունգարահայերի մոտ կեսն է հայախոս: Տեղական ինքնակառավարման մարմինները կազմակերպում են հայերենի դասընթացներ, որոնց, սակայն, մասնակցում են սահմանափակ թվով հայ երեխաներ, հիմնականում՝ տրանսիլվանահայեր¹: Իսկ Հայաստանից նոր գաղթածների զավակներն իրենց ծնողներից են սովորում հայերեն:

Տեղեկատվական ռեսուրսները

Հայ ազգային փոքրամասնության ինքնավարություն միությունը Բուդապեշտում լույս է ընծայում «Արարատ» հայերեն-հունգարերեն պարբերաթերթը: Մայրաքաղաքում է թողարկվում նաև «Արմենիա» ամսագիրը (Հունգարիայի հայկական լրատվամիջոցների մասին տե՛ս *Աղյուսակ 7.2*):

¹ http://noravank.am/arm/articles/detail.php?ELEMENT_ID=2366&spphrase_id=1431

Հոնկոնգիայի հայկական կառույցները

Աղյուսակ 7.1

Քաղաքը	Կառույցի անվանումը	Ղեկավարը	Կոնտակտային տվյալները
1. Բուրյակեշտ	Հոնկոնգիայի հայ ազգային ինքնավարություն	Ադամ Սարգսյան	Հասցե` ք. Բուրյակեշտ, 1025, Պարլամենտի փող. 4 Հեռ. (+36 1) 4205279, (+36 70) 2165576 Էլ. փոստ. szarkeszear@freemail.hu
2.	Բուրյակեշտ հայկական միություն	Ադամ Սարգսյան	Հասցե` ք. Բուրյակեշտ, 1211, Կապիտոլան Յանոս փող. 8/ա Հեռ. (+36 1) 4205279 Էլ. փոստ. szarkeszear@freemail.hu
3.	Վեսպրեմ	Նիկոլոս Հակոբյան	Հասցե` ք. Վեսպրեմ, Յոթաբի փող. 57 Հեռ. (+36 70) 204991 Էլ. փոստ. nekogosz@vnet.hu

Հունգարիայի հայկական լրատվամիջոցները

	Քաղաքը	Անվանումը (լրացրեք)	Ղեկավարը	Կոնտակտային տվյալները
1.	Բուդապեշտ	«Արմենիա» ամսագիրը	Գլխ. խմբագիր՝ Գազիկ Ջոթյան	Հասցե՝ ք. Բուդապեշտ, 1138, Նեփթուրդոյի փող. 15/ա հեռ./ֆաքս՝ (+36 1) 2390146 Էլ. փոստ՝ kornetas@chello.hu
2.	Բուդապեշտ	«Արարատ» ամսաթերթ	Գլխ. խմբագիր՝ Ալեքսան Ավանեսյան	Հասցե՝ ք. Բուդապեշտ, 1051, Դիկ Ֆերենցի փող. 17 Հեռ. (361) 267 62 03 Ֆաքս՝ (361) 267 31 81 Էլ. փոստ՝ info@ararat.hu

8. ՀԱՅԵՐԸ ՀՈՒՆԳԱՐԻԱՅՈՒՄ

Էդվարդ Բաղայանի դիտարկումները

Պատմական կապեր, իրադարձություններ

Հայության պատմական շփումները հունգարացիների հետ ավելի քան մի հազարամյակի պատմություն ունեն: Պատմությանը հայտնի առաջին արժանահավատ գրավոր նշումները հունգարական ցեղերի մասին պատկանում են վաղ միջնադարի (8-9-րդ դար) հայ պատմաբաններին՝ Մ.Կաղանկատվացուն և Կ.Գանձակեցուն: Հայ պատմիչները հայտնում են, որ Հայաստանի հյուսիսային սահմաններում հայտնվել են նոր քոչվոր ցեղեր՝ «մաջար» ինքնանունով, որոնց հայերը վերանվանել են «սևորդի»: Այս ցեղերի մի փոքր մասը, ընդունելով քրիստոնեություն, բնակություն է հաստատել Հայաստանի հյուսիսարևելյան տարածքներում, իսկ մեծամասնությունը շարունակել է ճանապարհը:

Անցնելով Կարպատները և գրավելով ավազանի տարածքը՝ հունգարական ցեղախմբերը նորից հանդիպեցին հայերին: 12-րդ դարից մեզ հասած եկեղեցական լատիներեն նշումները պատմում են, որ նվաճված տարածքում՝ այսօրվա Էստերգոմ քաղաքի շրջակայքում, գոյություն ունեին հայաբնակ ավաններ:

Հունգարացիներ Կեզայի և Տուրոցիի ժամանակագրությունները հայտնում են, որ հայերը մասնակցել են նաև այժմյան Հունգարիայի տարածքի նվաճմանը և բնակություն են հաստատել այստեղ: Ժամանակակից Հունգարիայի տարածքում հայերի ներկայության մասին վկայում են նաև ավելի հին ժամանակների

գրավոր աղբյուրները: Օրինակ, մ.թ. 173թ. Հռոմի կայսր Ավրելիոսի ղեկավարությամբ հայերից կազմված լեգեոնը պարտության մատնեց կվադերին Դիոշենոի լճի մոտ: Հունգարական սկզբնաղբյուրներում հայերի ներկայությունը հաստատվում է սկսած 10-11-րդ դարերից: 13-րդ դարում խաչակիրների արշավանքի մասնակից Հունգարիայի թագավոր Էնդրե II-ը Լևոն Բ-ի օրոք հյուրընկալվեց Կիլիկիայի հայկական թագավորությունում, որտեղ արքաների միջև բարեկամության պայմանագիր կնքվեց: Էնդրե II-ը ցանկություն հայտնեց ամուսնացնել որդուն՝ Անդրաշին, Լևոն Բ թագավորի դստեր՝ Ջաբելի հետ: Վերադարձին նրա հետ Հունգարիա մեկնեցին բավական թվով հայեր, որոնք բնակություն հաստատեցին այն ժամանակվա մայրաքաղաք Էստերգոմում: Էստերգոմի հայկական թաղամասի բնակչությունը 1240-1241թթ. հունգարացիների հետ կռվել է մոնղոլ-թաթար նվաճողների դեմ: 1243 թվականի փաստաթղթերը վկայում են, որ Հունգարիայում գոյություն է ունեցել բնակավայր՝ «*Terra Armenium*»: Այս փաստն ապացուցում է նաև Բելա IV թագավորի գրությունը, որով նա հայկական գաղութին մաքսային արտոնություն է շնորհում:

Հայերի նոր հոսքը դեպի Հունգարիա և, մասնավորապես, նաև հայաշատ Տրանսիլվանիա սկսվել է 15-16-րդ դարերում: 17-րդ դարում Սև ծովի հյուսիսային ափը շրջանցելով, Մոլդովայի և այն ժամանակվա Լեհաստանի միջով հայերը եկան այստեղ՝ խույս տալով զանազան զավթիչներից տառապող Մայր հայրենիքից:

Աշխույժ առևտրական գործունեություն ծավալած հայերը 17-րդ դարից սկսած սերտ կապեր էին պահպանում Տրանսիլվանիայի իշխանության հետ: Իշխան Ապաֆի Միհայր 1672թ. հայերին բնակություն հաստատելու իրավունք և այլ արտոնություններ

շնորհեց: Գաղթականների մեծամասնությունն արհեստավորներ էին: Տրանսիլվանիայի հայերի մեծ մասը բնակվում էր չորս քաղաքներում՝ Ջյորձյուսենտմիկլոշում, Չիկսեպվիզում, Էրժիբետվարոշում (Էրժիբետպոլիս), Սամոշույվարում (Արմենոպոլիս): Հայերին շնորհված արտոնությունները պահպանվեցին նաև այն ժամանակ, երբ Հունգարիան դարձավ Ավստրիական կայսրության մաս, ավելին, նրանց նոր արտոնություններ շնորհվեցին:

Հայկական քաղաքները ստացան նոր իրավունքներ՝ առևտրական, դատական, մահապատժի իրականացման, իսկ քաղաքներում բնակության իրավունք տրվեց միայն հայերին: Այս վերջին հանգամանքը հետագայում բացասական դեր խաղաց գաղութի կյանքում: Քանի որ Տրանսիլվանիա գաղթած հայերի ընդհանուր թվաքանակը մոտ 3000 հոգի էր, իսկ մայր ժողովրդի հետ կապը հեռավորության պատճառով պատահական բնույթ էր կրում, կարճ ժամանակ անց բացահայտվեցին գաղութի լիովին փակ կյանքի «արտոնության» հետևանքները: Պահանջվում էր թարմ արյուն: Արտոնությունները ձգողական ուժ ունեին, և գաղութի ղեկավարությունը հայությանը պատկանելությունն առևտրի առարկա դարձրեց: Բոլոր նրանք, ովքեր ցանկանում էին բնակվել հայկական քաղաքներում, պարտադիր պետք է մկրտվեին հայկական ծեսով և ընդունեին հայկական ազգանուն: Սակայն հենց այստեղ տեղի ունեցավ «սահմանազատումը»: Բոլոր «նոր հայերին» տրվեցին ծաղրական անուններ՝ Անասուն (հետագայում կոմս դարձան), Եզան գլուխ, Ժանգոտ... և այլ շատ ավելի կոպիտ անվանումներ: Այս ամենի մասին վկայում են եկեղեցական գրքերում և գերեզմանաքարերի վրա արված գրառումները, որտեղ հանդիպում ենք մի ուրիշ առանձնահատկության ևս: Մինչև 19-րդ դարի կեսերն

իսկապես հայկական ընտանիքների վերաբերյալ բոլոր գրանցումները հայերենով են, իսկ օտարազգիներինը՝ կամ լատիներենով, կամ էլ հունգարերենով: Հետագայում համարյա բոլոր գրանցումները հունգարերենով են, ինչը բացահայտում է ձուլման մակարդակը: Քանի որ Ավստրիական կայսրությունը հաճույքով արտոնություններ և ազնվականի կոչումներ էր վաճառում համարյա բոլորին, բացի հրեաներից, վերջիններս օգտվեցին հայկական քաղաքների կողմից առաջարկված հնարավորություններից:

Տրանսիլվանիայում, բացի հյուսիս-արևելքից եկած հայերից, ապաստան գտան նաև Օսմանյան կայսրության այլ տարածքներից փախած հայ գաղթականները: 18-րդ դարում առևտրի կարգավորման ձևերը փոխվեցին, և հայերը սկսեցին կորցնել տնտեսությունում նվաճած դիրքերը, ինչը փոխարինեցին նոր ժամանակներին ավելի համապատասխանող քաղաքական, մշակութային գործունեությամբ: Սակայն ձուլումը տեղական հասարակությանն այնքան էր խորացել, որ մայրենի լեզուն արդեն փոխարինվել էր հունգարերենով: Մեծահարուստ հայերը փորձում էին դիմակայել սրան՝ հիմնելով որբանոցներ, հայկական դպրոցներ, ընդունակ երիտասարդներին ուսման ուղարկելով Եվրոպայում հայտնի հայկական ուսումնական հաստատություններ: Սակայն ընթացքն արդեն անդառնալի էր, և հայերը ձուլվեցին հունգարական հասարակության մեջ:

Նկատվում է մի հետաքրքիր օրինաչափություն. Եվրոպայի հայկական բոլոր գաղութներում, մայրենի լեզվի ազգապահպան գործոնի վերացման հետ մեկտեղ, սկսվում է հասարակության քայքայումը, տնտեսական և քաղաքական անկումը: Փաստորեն, հայերի հարստության և քաղաքական դիրքի հիմքը հայ

գաղութների միջև գործող տեղեկատվական, տնտեսական, առևտրական ցանցն էր, իսկ ցանցն աշխատեցնող ուժն ազգային պատկանելությունն էր, որի կարևորագույն հատկանիշն է մայրենի լեզուն: Առանց մայրենի լեզվի կարճ ժամանակ անց կորսվեցին ազգային հավատքը, մշակույթը, ընտանեկան կապերը, մնացին միայն հուշեր ինչ-որ առասպելական նախնիների մասին:

Մինչև 1848թ. հեղափոխությունը 57 հայ ընտանիք կամ ձեռք բերեց, կամ ծառայությունների համար կայսեր կողմից ստացավ ազնվականի կոչում, որոնք էլ 19-րդ դարավերջին դարձան հունգար ազնվականության անբաժանելի մասը: 1848-49թթ. ազատամարտին հայկական ծագում ունեցող ավելի քան 70 սպա և 1200 կամավորական զինվորներ կանգնեցին հունգարացիների կողմը: Նրանց թվում էին նաև գորավարներ Էրնյո Կիշը և Վիլյամոշ Լազարը, որոնք ազատամարտի ձախողումից հետո մահապատժի ենթարկվեցին Արադում: Ազատամարտի տապալմանը հաջորդած հալածանքները հայ ազնվականները վերապրեցին ճիշտ նույն կերպ, ինչ և բուն հունգարական ազնվականությունը:

19-րդ դարավերջին, տեղի հայության ձուլման հետ մեկտեղ, բազմացավ հայկական ծագում ունեցող քաղաքական գործիչների, խորհրդարանի անդամների թվաքանակը: 1887-ին հիմնվեց «Արմենիա» հունգարերեն ամսաթերթը՝ համայնքի եռանդուն գործիչ, ուսուցիչ, Գեոլայի Հայկական թանգարանի տնօրեն Խաչիկ Մոնգոտյանի ջանքերով՝ հունգարախոս հայերի ազգային ինքնությունը վառ պահելու, ինչպես նաև հունգարացիներին հայ մշակույթը ներկայացնելու համար: Այս ժամանակաշրջանի հունգարահայերից աչքի են ընկել պատմաբան, քաղաքական գործիչ Անտոն Մոլնարը (Մոլնարյան), իրավաբան Լասլո Գոպչան

(Գոպչայան), թատերագիր Գերգեյ Չիկին (Չիկիյան), արձակագիր Լասլո Գորովեն, «հունգարական Տուրգենև» անվանված Իշտովան Պետելեյին, նկարիչ Շիմոն Հոլոշին, «Հունգարիայի սոխակ» անվանված երգչուհի Կոռնելիա Հոլոշին (Ագոստյան) և այլք:

Հունգարահայ նոր գաղութը

Հունգարահայ նոր գաղութը կազմավորվել է 1911-ին: Առաջին հայերը եղել են գորգավաճառներ Հաճի Ղազարը և Հարություն Հակոբյանը, նաև պրոֆեսոր Հակոբ Չիլինկիրյանը, որը դասախոս էր և արտասահմանյան թերթերի թղթակից: 1915թ. Մեծ եղեռնի հետևանքով հայ փախստականների մեծաթիվ խմբեր ապաստան էին որոնում Եվրոպայում: Հունգարիան ևս հայ գաղթականներին հնարավորություն տվեց բնակվելու երկրում:

Առաջին համաշխարհային պատերազմին հետևած Տրիանոնի պայմանագրի որոշումները մասնատեցին նաև երկրի հայությունը: Հողատերերի ունեցվածքը մեծ մասամբ անցավ Ռումինիային և Հարավսլավիային: Սահմանից այն կողմ հայտնված հունգարամետ միջին խավերը, որոնց հասարակական և տնտեսական հետաքրքրությունները կապված էին Հունգարիայի հետ, ստիպված եղան տեղափոխվել Հունգարիային վերապահված տարածքներ (առաջին հերթին՝ Բուդապեշտ)՝ այդպիսով կորցնելով իրենց հասարակական դիրքերը: Նրանք, ովքեր մնացին այդ տարածքներում, նույնպես ստիպված էին հաշտվել կորուստների հետ: Մի կողմից՝ 1921թ. Ռումինիայի հողային ռեֆորմը գրկեց նրանց իրենց տիրույթներից, մյուս կողմից՝ ձևափոխվեցին քաղաքային կյանքի հիմքերը, ժողովրդագրական վիճակը: Հայկական քաղաքներում բնակություն հաստատեցին բազմաթիվ

ռումինացիներ, և հայկական քաղաքները վերջնականապես կորցրին իրենց հայկականությունը:

Բուդապեշտը դարձավ նախկին Հունգարիայի տարածքում ապրող հայության հավաքական կենտրոնը՝ առաջին հերթին շնորհիվ Մեծ եղեռնից փրկված հայերի: 1920թ. հիմնվեց հունգարահայերի «Մասիս» միությունը: Հայերեն լեզվով լույս տեսավ «Նոր դար» ամսագիրը:

1924թ. Բուդապեշտում հիմնվեց Հայ Կաթողիկե եկեղեցի, իսկ առևտրական կապերն աշխուժացնելու նպատակով՝ հայ-հունգարական բաժնետիրական ընկերություն: 1946-ին ստեղծվեց միայն հունգարացիներից կազմված Հայասերների միությունը: 1947-ին կայացավ Հունգարիայի հայերի համաժողովը, որի ժամանակ կազմավորվեց Հունգարիո հայ միությունը: Այդ թվականին Բուդապեշտում ապրում էր 25-30 հայ ընտանիք, մեծ մասամբ գորգավաճառներ և արհեստավորներ: Գործել է հայկական մատուռ: Հայտնի է եղել Արա Երեցյանը, որը 1944-ին նացիստական ռեժիմի ժամանակ եղել է մի հիվանդանոցի ղեկավար, որտեղ 350-ի մոտ հրեաներ են եղել: Երեցյանը, վտանգելով կյանքը, փրկել է նրանց կյանքը:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ընթացքում և դրանից հետո ձևավորված նոր կարգերը խարխուլեցին հայերի հասարակական դիրքերը: Ոմանց արտաբնակեցրին, իսկ Հունգարահայերի միությունը վերացվեց 1952թ.: Տիրող քաղաքական կարգերն արգելում էին ազգային հիմքով խմբավորումները, բոլոր տեսակի ուղղակի կապերը սփյուռքի և Մայր հայրենիքի հետ: Սակայն այդ ժամանակներում սկսեցին գործել եղբայրական քաղաքների ծրագրերը, որոնք, ցավոք, պաշտոնական բնույթ էին կրում:

Քաղաքացիական նախաձեռնությունները տեղի էին ունենում միայն անձնական կապերի մակարդակով:

Սոցիալիստական Հունգարիայում բնակվել են փոքրաթիվ հայեր, հիմնականում Բուդապեշտում: Այստեղ գործել է Հայկական ակումբ, որը ղեկավարել է Անահիտ Արգիրոպուլու-Գլյըջյանը: Հին հունգարահայերի մեջ եղել են բավական թվով գիտության և մշակութային գործիչներ, որոնցից հիշատակելի են դեղագործ Բելա Իշեկուցը, գրող Ալադար Լաալոֆին, դերասան և սրբանկարիչ Գաբոր Ագարդին, դերասանուհի Իլոնա Դայբուկատը, օպերային երգչուհի Շտեֆանիա Մոլդովանը (Անգելեսյան), նոր հունգարահայերից՝ դաշնակահարուհի Նոյեմի Փիշմիշյանը, նկարիչ Լևոն Ազնավորանը և այլք:

1980-ականների վերջից որոշ աշխուժություն է սկսվել հունգարահայերի մեջ՝ կապված, մի կողմից, երկրում ընթացող ժողովրդավարական գործընթացների, մյուս կողմից՝ երկրում Հայաստանից տեղափոխված ընտանիքների առկայության հետ: 1983թ. Հունգարիայում ընդունվեց «Միությունների օրենք», որի համաձայն՝ քաղաքացիական ինքնակազմակերպության հնարավորություն ստեղծվեց: 1987-ին հիմնվեց «Արմենիա-հունգարահայ ընկերական շրջան»-ը, որը հետագայում՝ 1992-ին, վերափոխվեց «Հայ ազգ Հունգարիայի հայերի մշակութային միության»: 1990թ. կարգերի փոփոխությունը որակական առաջընթաց բերեց Հունգարիայում ապրող հայության համար: 1993-ին տեղի հայությունը, 13 այլ ազգերի շարքում, կանոնադրությունով ճանաչվեց որպես պետության հիմնադիր ազգ:

1995թ. փետրվարի 19-ին ընտրվեց 17 հոգուց բաղկացած առաջին Հայ ազգային ինքնավարությունը: 1997-ի հոկտեմբերին

դոները բացեց Բուդապեշտի Հայկական մշակութային կենտրոնը: Բացման արարողությանը Հայաստանի Հանրապետությունը ներկայացնում էր փոխարտգործնախարար Վ.Օսկանյանը, իսկ Հունգարիան՝ մշակույթի նախարար Բ.Մադյարը: Նույն օրերին տեղի ունեցավ Եվրոպայի հայ կազմակերպությունների ներկայացուցիչների հավաքը, որի մասնակիցները մշակութային և քաղաքական համագործակցության մտադրություն հայտնեցին:

1998-ին, այս նախաձեռնության հիման վրա Շվեյցարիայում ստեղծվեց և պաշտոնապես գրանցվեց Եվրոպայի հայկական միությունների ֆորում կազմակերպությունը:

Ժամանակակից շրջան. Հունգարիայի ազգային փոքրամասնությունների օրենքը՝ որպես արտաքին և ներքին քաղաքականության գործոն

1993թ. ընդունված Հունգարիայի ազգային փոքրամասնությունների օրենքը հասկանալու համար անհրաժեշտ է անդրադառնալ պատմական նախապայմաններին, այսինքն՝ պարզաբանել, թե ինչպես է կազմվել հունգար ազգը:

Մակավաթիվ հունգարական ցեղերը, անցնելով Կարպատի լեռնաշղթան, հայտնվել են մի տարածքում, որն արդեն գրավել էին հողագործ սլավոնները: Քանի որ սլավ ցեղային խմբերի քաղաքացիական զարգացման մակարդակը դեռ չէր հասել համախմբման աստիճանի, տարածքը նվաճող քոչվոր հունգարացիները, օգտվելով քոչվոր ազգերին բնորոշ ռազմական կազմակերպչական նիստուկացի առավելություններից, առանց որևէ դիմադրության տիրացան «անտեր» հողերին և հիմնեցին իրենց պետությունը: Օսմանյան տիրապետությունից ազատվելուց հետո

տարածքն այնքան անմարդաբնակ էր դարձել, որ հունգար թագավորները ստիպված էին օժանդակել հարևան պետություններից կատարվող ներգաղթին: Այսպիսով, բացի սլավ ժողովուրդների նոր ալիքից, Հունգարիայում հայտնվեցին նաև արևմուտքից եկած գերմանական ազգերը, հրեաները... Նույն միտումը պահպանվեց նաև Ավստրիական կայսրության օրոք: Կայսրությունն ինչ-որ չափով, իշխանության շահերից ելնելով (բաժանիր, որ տիրես սկզբունքով), հովանավորում էր փոքրամասնությունների ինքնության պահպանման ձգտումները: Սակայն Առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո, կայսրության փլուզման հետևանքով առանձնացած անկախ Հունգարիայում ուժեղացան ազգայնամոլական միտումները: Ստիպողաբար փոխվում էին փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների ազգանունները, վերացվում էին ազգային դպրոցները, հասարակական կազմակերպությունները, և ստեղծվում էր մի մթնոլորտ, որտեղ այլազգիներին տեղ չկար, իսկ ժողովրդի մեջ սերմանվում էր ազգային մեծամասնության պատկանելության պահանջ: Երկրորդ համաշխարհային իրադարձություններն ավելի նպաստեցին ձուլման հակումներին:

Սոցիալիստական կարգերի օրոք իշխանությունները չէին հովանավորում փոքրամասնություններին, սակայն միննույն ժամանակ ազգայնամոլությունն էլ գտնվում էր արգելքի տակ: 1990թ. պետական կարգի փոփոխությունը և նոր ժողովրդավարական իշխանությունների՝ Եվրամիությանն անդամության ձգտումը դրդեցին իշխանություններին զբաղվել հասարակության «առողջացմամբ»: Պետական կանոնադրության մեջ հայտնվեց «պետության հիմնադիր ազգեր» սահմանումը, որին արժանացան այն

ազգերը, որոնք առնվազն հարյուր տարի ապրել են Հունգարիայում և հունգարացիների հետ ընդհանուր պատմություն ունեն: Կանոնադրության ազգային փոքրամասնությունների մասին հոդվածը պարտադրում է բոլոր ժամանակների իշխանություններին աջակցել և ֆինանսավորել Հունգարիայի ազգային կազմակերպությունների գործունեությունը:

Սահմանմանը համապատասխանում էր 14 ազգ, սակայն հրեական կազմակերպությունները հրաժարվեցին շնորհվող արտոնություններից՝ պատճառաբանելով, որ «հրեա»՝ նշանակում է կրոնական պատկանելություն և ոչ թե ազգություն, որ իրենք իրենց հունգարացի են համարում՝ հիշատակելով Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի հայտնի իրադարձությունները: 1993թ., համաձայն կանոնադրության, ծնվեց Ազգային փոքրամասնությունների պետական օրենքը, որը պաշտոնապես թարգմանվեց ազգային լեզուներով (հայերեն թարգմանության հեղինակն է Էդվարդ Բադայանը- *իսր.*):

Առերևույթ օրենքը գեղեցիկ է: Փոքրամասնություններին իրավունք տրվեց զբաղվել ազգի և ազգային սովորությունների պահպանմամբ, մայրենի լեզվի դասավանդմամբ, մշակութային հաստատությունների ստեղծմամբ և այլն: Ազգային փոքրամասնություններն իրավունք ստացան ընտրել և կազմել տեղական ինքնավարություններ, որոնց գործունեությունը ֆինանսավորվում է երկու աղբյուրից՝ պարտադիր պետական նպաստ և հնարավոր, տվյալ տեղական մարմինների ֆինանսական վիճակից կախված՝ տեղական: Այսպիսով, ընտրված տեղական ինքնավարություններն ընտրում են Ազգային (Հանրապետական) ինքնավարության (փոփոխական թվով) կազմը, որի ֆինանսավորումը կատարվում

է պետական բյուջեից: Ընտրություններից հետո ազգային և տեղական ինքնավարությունների միջև ոչ մի տեսակի պարտադիր, հետադարձ կապ օրենքը չի նախատեսում, իսկ անկախ ֆինանսավորումը փաստորեն կանխում և տվյալ տեղական ինքնավարության ղեկավարության քմահաճույքի առարկա է դարձնում ընդհանուր ազգային հարցերի լուծումը՝ մասնատելով ազգային կազմակերպությունները: Տեսականորեն տեղական՝ 5 հոգուց բաղկացած ինքնավարությունները պետք է զբաղվեն ազգային հարցերով, սակայն իրականում ֆինանսական սուղ պայմանները տեղական ինքնավարությունների գործունեությունը վերածեցին ձևականության (լավագույն դեպքում տարեկան մեկերկու խնջույք է կազմակերպվում):

Տեղական ինքնավարության կազմի կարևոր նպատակը դարձավ պետական նպաստների յուրացումը, իսկ հարցերի լուծման պատասխանատվությունը լավագույն դեպքում դրվեց Ազգային ինքնավարության վրա: Իհարկե, այս վիճակը վերաբերում է այն ինքնավարություններին, որտեղ կամ ընդհանրապես չկա տվյալ ազգի ներկայացուցիչ, կամ էլ մեծամասնությունն այլազգիների ձեռքին է: Այն ինքնավարությունները, որոնցում ղեկավարությունն ազգային հայրենասերների ձեռքին է, քիչ թե շատ ինչ-որ գործեր կատարում են: Բանն այն է, որ Փոքրամասնությունների օրենքը չի պարունակում ազգի պատկանելության սահմանում, և հասարակությունը ղեկավարվում է լիբերալ «մարդկային իրավունքների» սկզբունքներով՝ ամեն ոք ինքն է ընտրում իր ազգությունը, ոչ ոք պարտական չէ ապացուցել իր ծագումը և ազգային պատկանելությունը: Հետաքրքիր ձևով այս ամենը չի վերաբերում հունգարական սփյուռքին:

Արտասահմանում ապրող հունգարացիները հունգարական քաղաքացիություն կամ անձնագիր ստանալու համար պետական օրենքով պարտադիր պետք է տիրապետեն մայրենի լեզվին, փաստաթղթերով ապացուցեն իրենց ծագումը: Սրանով Ազգային փոքրամասնությունների օրենքը, որը կոչված էր պաշտպանել և պահպանել ազգային փոքրամասնությունները, իրականում ձուլման օրենք է: Այս պարագան, իհարկե, աննկատ չմնաց: Կարճ ժամանակ անց կտրուկ ավելացավ, օրինակ, հայերի թիվը: Եթե 2001թ. մարդահամարի տվյալներով հայախոս քաղաքացիների թվաքանակը կազմում էր 298 հոգի, իսկ իրեն հայ համարում էր մոտ 600 մարդ, 2002թ. հայկական ինքնավարությունների ընտրություններին որպես հայ գրանցվեց և ընտրություններին մասնակցեց մոտ 2500 հոգի: Հունգարացիները շատ շուտ հասկացան, որ եթե պետությունը չի պարզաբանում այս հարցը և գումարներ է բաժանում, ինչու չանվանվել հայ, հույն, լեհ... Եթե հնարավոր է այդ կերպ լրացնել ընտանեկան բյուջեն: Կարճ ժամանակ անց այս հոսանքի հետևանքները սկսեցին զգալ ոչ միայն փոքրաթիվ ազգությունները, այլ նաև գնչուները և գերմանացիները: Մամուլն այս երևույթը կնքեց «Էթնոբիզնես» անունով: Ծիծաղի առարկա դարձավ լեհերի ազգային ինքնավարության նախագահը, որից լեհ լրագրողները, թարգմանչի միջոցով, փորձեցին իմանալ՝ գիտե՞ արդյոք պարոն նախագահը, թե որ գետի ափին է գտնվում Լեհաստանի մայրաքաղաքը: Գերմանացիները, լեհերը և Մայր հայրենիք ունեցող այլ փոքրամասնություններն ուղղակի և անուղղակի պետական աջակցությամբ շտկեցին այս հարցերը, և միայն մենք՝ հայերս, չկարողացանք լուծել խնդիրը:

Հայաստանի պաշտոնական անձինք չկարողացան կամ ավելի շուտ՝ չուզեցին հասկանալ երևույթի վտանգը: Արտասահմանցի ամեն ոք, ով ցանկանում է բազմապատկել հայերի հյուրասիրությունը կամ օգտվել հայերի հնարավորություններից, հայտարարում է, որ ինքն էլ է հայ՝ զմայլելով հայերին, իսկ վերադառնալով տուն՝ մի կուշտ ծիծաղում է նրանց վրա: Այսօր կարճ վերելքից հետո հունգարահայ գաղութը ճգնաժամ է ապրում: Մենք քիչ ենք մեծամասնության դեմ պայքարելու և աննշան՝ Մայր հայրենիքի օժանդակության համար: Մենք ի սկզբանե գիտակցում էինք, որ Փոքրամասնությունների օրենքն ընդունվեց ոչ թե տեղական փոքրամասնությունների կյանքը բարելավելու համար, այլ որպես քաղաքական ճնշման միջոց՝ հօգուտ հարևան պետություններում գտնվող հունգարացիների: Ինչևէ, որոշեցինք որքան հնարավոր է օգտվել ընձեռված հնարավորությունից: 1998-2005թթ. տպագրվեցին հայկական մշակույթին նվիրված բազմաթիվ թարգմանություններ, գրքեր, կանգնեցվեց առաջին խաչքարը Բուդապեշտում, հայությանը չպատկանող տարածքում, երկար տարիներ մեծ հաջողությամբ բեմադրվում էին պրոֆեսիոնալ «Հայկական առասպել» պարային կանտատը և Վիվալդիի «Տիգրան Մեծ» օպերան, կազմակերպվեց Հայաստանի պատմության պետական թանգարանի ցուցահանդեսը, հրատարակվեց հայ-հունգարերեն առաջին բառարանը, Բուդապեշտը դարձավ Եվրոպայի հայությանը համախմբող կենտրոններից մեկը...

Վերածնունդ և անկում, հաղթանակներ և պարտություն: Պատմությունը ցույց է տալիս, որ հայկական գաղութների կյանքը մեծ չափով կախված է տվյալ ժամանակի գաղութի ղեկավարությունից, այն սակավաթիվ մարդկանցից, որոնք, անտեսելով անձնական

շահերը, պատրաստ են գործել հոգուտ համայնքի և հեռավոր Հայրենիքի: Հաջողությունը կախված է այդ մարդկանց պատրաստվածության մակարդակից, հայրենասիրությունից: Առաջնակարգ դեր է խաղում կապը Մայր հայրենիքի հետ: Առանց Մայր հայրենիքի հետ սերտ կապի Սփյուռքը գոյատևել չի կարող, սակայն Մայր հայրենիքն էլ առանց Սփյուռքի թերի է, և միայն միասին, համաձայնեցված քայլերով կարող ենք իրականացնել մեր ընդհանուր նպատակները:

9. ՉԵԽԻԱՅԻ ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔԸ. ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ

Թվաքանակը և աշխարհագրական սփռվածությունը

Ըստ պաշտոնական տվյալների՝ Չեխիայում բնակվում է ավելի քան 1000 հայ (2005թ. տվյալներով՝ 1046¹): Սակայն որոշ այլ աղբյուրների համաձայն, այստեղի հայության թիվը տատանվում է 6-12 հազարի միջև: Եթե հաշվի առնենք այն հանգամանքը, որ պաշտոնական վիճակագրությունում հաշվառումը կատարվում է ըստ քաղաքացիության, ապա պարզ կդառնա պաշտոնական թվի նվազ լինելու հանգամանքը, քանի որ Չեխիայում են հաստատվել նաև բազմաթիվ այլ պետությունների քաղաքացի հանդիսացող հայեր:

Չեխիայի հայությունը, ինչպես նաև այստեղի մյուս ազգային փոքրամասնությունների գերակշիռ մասը, գլխավորապես կենտրոնացած է մայրաքաղաք Պրահայում: Մոտավոր հաշվարկներով Պրահայում բնակվում է Չեխիայի հայերի 80%-ը²: Երկրորդ տեղը զբաղեցնում է Բոնոն: Հայեր են բնակվում նաև Մլադա Բոլեսլավ, Օստրավա, Յիհլավա, Լիբերեց, Կարլովի Վարի, Լաբեի Ուստի քաղաքներում:

Պատմական ակնարկ

Չեխիան այն երկրներից է, որտեղ գոյություն չի ունեցել ավանդական սփյուռք, և հայ համայնքը սկսել է ձևավորվել

¹ Մումյոննի Ս., Չեխիայի հայերը. փոքր համայնք, մեծ ներուժ, http://www.noravank.am/arm/issues/detail.php?ELEMENT_ID=2375

² Նույն տեղում:

հետխորհրդային շրջանում: Մինչև 1980-ականի վերջերն ընդամենը մեկ հնաբնակ հայ ընտանիք է բնակվել Պրահայում¹: Այնուամենայնիվ, Չեխիայի հետ հայերի առնչության մասին հայտնի է դեռևս 18-րդ դարից. Չեխիայում է ապրել և ստեղծագործել հայ վաճառական Աստվածատուրի որդի Գևորգ Դամասկոսցին (*Georgius Deodatus Damascenus*, չեխական աղբյուրներում՝ *Jiri Deodat*): Վերջինս 1714թ. հիմնել է Պրահայի առաջին սրճարանը, որը գործում է մինչև օրս (*U Zlateho Hada*՝ «Ոսկե օձի մոտ» անվանմամբ): Գևորգ Դամասկոսցին կենդանության օրոք հրատարակել է կրոնաբարոյական թեմայով լատիներեն 5 և գերմաներեն 3 գիրք, թողել 6 ձեռագիր, որոնք պահվում են Պրահայի և Չեխիայի այլ քաղաքների արխիվներում²:

Այսպիսով, նոր ժամանակներում Չեխիայում հայերը սկսեցին հաստատվել 1980-ական թթ. սկսած: Չեխիա հայերի հոսքը հատկապես ուժեղացավ 1990-ական թթ. և զագաթնակետին հասավ 1990-1993թթ.: Հիմնական պատճառը սոցիալ-տնտեսական խնդիրներն էին: Արտագաղթողների կողմից Չեխիային նախապատվություն տալն ուներ բազմաթիվ նախադրյալներ: Դրանց թվում կարևոր նշանակություն ուներ այն հանգամանքը, որ Չեխիան միաժամանակ գտնվում էր Եվրոպայի կենտրոնում, սակայն ոչ վաղ անցյալում մտնում էր սոցճամբարի համակարգի մեջ, որի մաս էին կազմում նաև Չեխիա ներգաղթող հայերի ելակետային երկրները (Հայաստան և հետխորհրդային այլ

¹ http://www.agbu.org/publications/article.asp?A_ID=35

² http://noravank.am/arm/seminar/detail.php?ELEMENT_ID=3820&spphrase_id=1491

հանրապետություններ): Բացի այդ, կարևոր մեկ այլ հանգամանք՝ կրկին պայմանավորված անցյալի ժառանգությամբ, զգալի թվով հայեր ԽՍՀՄ գոյության պայմաններում զբոսաշրջային այցելություններ էին կատարում Չեխիա և որոշ չափով ծանոթ էին այդ պետությանը: Պետք է առանձնացնել նաև Չեխիայի միգրացիոն օրենսդրության առավել ազատական լինելու գործոնը՝ բազմաթիվ արևմտյան պետությունների համեմատությամբ: Դրա դրդապատճառն էր Չեխիայից ծայր առած արտագաղթը դեպի Արևմտյան Եվրոպայի երկրներ, որի արդյունքում առաջացավ աշխատուժի (մասնավորապես՝ բարձրորակ, մտավոր աշխատանք կատարելու ունակ) պահանջարկ: Այս առումով անհրաժեշտ է նշել, որ Չեխիայում հաստատված հայերի զգալի մասն ունի կրթական բարձր մակարդակ (Չեխիայում բնակվող հայերի կրթական մակարդակի մասին տե՛ս *Աղյուսակ 9.1*):

Աղյուսակ 9.1

Չեխիայում ապրող հայերի (ներառյալ երեխաները) կրթական մակարդակը¹

Բարձրագույն կրթություն	36%
Բուհի ուսանող	13%
Միջնակարգ կրթություն	31%
Միջնակարգ դպրոցի աշակերտ	3%
Ավարտել է նախակրթարան	7%
Նախակրթարանի աշակերտ	10%

¹ Աղյուսակը վերցված է Սունյունի Ս., Չեխիայի հայերը. փոքր համայնք, մեծ ներուժ, http://www.noravank.am/arm/issues/detail.php?ELEMENT_ID=2375 հոդվածից:

Դեպի Չեխիա հայերի միգրացիոն հոսքերի մասին խոսելիս պետք է նշել նաև այն հանգամանքը, որ բազմաթիվ արտագաղթողներ Չեխիան դիտարկում էին ոչ թե որպես վերջնական հանգրվան, այլ միջանկյալ օղակ, որտեղ կարճաժամկետ հաստատումից հետո հնարավոր կլինի տեղափոխվել ավելի բարձր կենսամակարդակ ունեցող արևմտյան երկիր: Չեխիա տեղափոխված հայերի զգալի մասը սկզբում փորձել է հաստատվել ԱՄՆ-ում կամ Արևմտյան Եվրոպայի երկրներից մեկում, սակայն անհաջողություն կրելով՝ նախընտրել է Չեխիան:

Կազմակերպչական կառույցները

Չեխիայի հայ համայնքի կյանքում կարևոր դերակատարություն ունեն համայնքային կառույցները (Չեխիայի հայկական համայնքային կառույցների մասին տե՛ս *Սոցիոլոգիա 9.2*): Սրանք, չնայած դեռևս չեն կարողանում ապահովել ակտիվ ներհամայնքային կյանքի գոյություն, սակայն, այնուամենայնիվ, ծավալում են որոշակի գործունեություն այս ուղղությամբ, որի շարունակական զարգացման պարագայում հնարավոր կլինի հասնել ակնկալվող արդյունքին: Ներհամայնքային միավորների թվում արժե նշել 1995թ. Սերգեյ Գրիգորյանի հիմնած Չեխ-հայկական ընկերությունը:

Կառույցն ի սկզբանե ավելի մեծ խնդիրներ էր դրել իր առջև՝ Չեխիայում բնակվող բոլոր հայերի միավորում, չեխական հասարակության հետ փոխհարաբերությունների խնդիրներ, տեղեկատվական աշխատանքների իրականացում, հայկական փոքրամասնության իրավունքների պաշտպանություն և այլն, սակայն ընկերության ձեռքբերումները խիստ համեստ եղան, նրա գործունեությունը շուտով սկսեց սահմանափակվել միայն

Պրահայում: Ընկերությունը յուրաքանչյուր տարի նշում է Հայոց ցեղասպանության տարելիցը: Կառույցի շոշափելի ձեռքբերումներից էր 2001թ. Չեխիայի հայերի հանդիպման կազմակերպումը Վիեննայում ՀՀ հյուպատոսի հետ, ինչի շնորհիվ լուծվեցին Չեխիայի հայ համայնքի հետ ՀՀ կառավարության փոխգործակցության մի շարք հարցեր:

Մեկ այլ հայկական կազմակերպություն է 2000թ. հիմնադրված Հայկական տուն քաղաքացիական ընկերակցությունը, որին կարող են անդամակցել ինչպես Չեխիայում և Հայաստանում ապրող հայերը, այնպես էլ հայկական մշակույթով հետաքրքրվող չեխերը: 2007թ. դրությամբ այն ուներ ավելի քան 60 անդամ (որոնցից 21-ը՝ չեխ, 10 հոգի ո՛չ Չեխիայի, ո՛չ էլ Հայաստանի քաղաքացիներ չեն): Հայկական տուն քաղաքացիական ընկերակցությունն ակտիվ խորհրդատվական աշխատանք է տանում գաղթյալների շրջանում իրավական, առաջին հերթին՝ միգրացիոն օրենսդրության հարցերի վերաբերյալ: Ցանկացողներին օգնություն է ցուցաբերվում համակարգչով աշխատելու, ինչպես նաև այլ հմտություններ ձեռք բերելու գործում, ինչը թույլ կտա նրանց ունենալ ավելի բարձրակարգ աշխատանք: Ընկերակցությունը նաև հրատարակում է «Նաիրի» ամսագիրը, որում նույնպես արձարծվում են գաղթողների իրավական պաշտպանության հարցերը:

Բավական ակտիվ գործունեություն է ծավալում Տիգրան Աբրահամյանի գլխավորած «Արմենիա» ակումբը, ինչպես նաև «Ուրարտու» հայ-չեխական միավորումը՝ Ալեքսանդր Սարգսյանի ղեկավարությամբ:

Պրահայում և Բռնոյում գործում են հայկական շաքաթօրյա դպրոցներ:

Չեղիարի իսպիական կառույցները

Աղյուսակ 9.2

	Քաղաքը	Կառույցի անվանումը	Ղեկավարը	Կոնտակտային տվյալները
1.	Պրահա	Արմենիա» ակումբ	Նսվեագահ Տիգրան Արրախալյան	Հասցե՝ Գրահա Ցեբոնիտստովեկյայի փող. 12 Հեռ. 00420/723290840
2.		«Армянский дом» փրոթորն	Նսվեագահ Հրանտ Սարգսյան	-

Տեղեկատվական ռեսուրսները

1999թ. սեպտեմբերից Պրահայում լույս է տեսնում «Օրեր» համաեվրոպական ամսագիրը: Այն հրատարակում է Կովկաս-Արևելյան Եվրոպա լրատվական կենտրոնը՝ Հակոբ Ասատրյանի¹ խմբագրությամբ: Երկամսյա պարբերականը լուսաբանում է ոչ միայն Չեխիայում բնակվող հայերի գործունեությունը, այլև անդրադառնում է եվրոպական 30-ից ավելի հայ համայնքների մշակութային, քաղաքական ու հասարակական, մարզական և համայնքային կյանքին: Բացի Հայաստան-Եվրոպա հարաբերություններից՝ ամսագրի ուշադրության կենտրոնում են գտնվում հայ-չեխական հարաբերությունները, Չեխիայում և եվրոպական այլ երկրներում բնակվող հայերի խնդիրները²: 2009թ. նոյեմբերի 20-ին մեծ հանդիսավորությամբ նշվեց «Օրեր» ամսագրի 10-ամյակը:

2002թ. ապրիլից Հայկական տուն քաղաքացիական ընկերակցությունը հրատարակում է «Նաիրի» ամսագիրը, որում նույնպես արձարծվում են գաղթողների իրավական պաշտպանության հարցերը: Պրահայում է գտնվում «Ազատ Եվրոպա/Ազատություն» ռադիոկայանի հայկական ծառայությունը: Հայ համայնքի կյանքը երբեմն լուսաբանվում է նաև Ռադիո Պրահայի «Բազմամշակութային Չեխիա» շաբթի շրջանակներում (Չեխիայի հայկական լրատվամիջոցների մասին տե՛ս *Աղյուսակ 9.3*):

¹ Հակոբ Ասատրյանը նաև ՀՀ սփյուռքի նախարարի խորհրդականն է Չեխիայի հայկական համայնքներում:

² <http://www.orer.cz/?lang=AM&oper=about>

Չլեհիայի հայկական լրատվամիջոցները

Աղյուսակ 9.3

	Քաղաքը	Անվանումը (փայքը)	Ղեկավարը	Կոնտակտային տվյալները
1.	Պրահա	«ՕՐԵՐ» ամսագիրը orer.cz	Գլխ. խմբագիր՝ Հակոբ Ասատրյան	Հասցե ՝ Třibetska 806/2 ,Praha 6, 16 000 հեռ./ֆայքս ՝ 420- 606 56 56 11 Էլ. փոստ ՝ hakob@orer.cz
2.	Մյադա Բոլեղավ	« <i>Harps</i> » ամսագիր	Գլխ. խմբագիր՝ Սարինա Սարգսյան	Հասցե ՝ ք. Մյադա Բոլեղավ, 293 07, Տոբլուֆ փող. 5 Հեռ. ՝ 00420/606466567
3.	Պրահա	«Ազատ Եվրոպա/Ազատություն» ռադիոկայանի հայկական ծառայություն armenialiberty.org	Տնօրեն՝ Հրայր Թամրազյան	Հասցե ՝ Vinohradska 159A, 10000 Praha 10 հեռ./ֆայքս ՝ Էլ. փոստ ՝ armenian@rferl.org

10. ՉԵԽԻԱՅԻ ՀԱՅԵՐԸ.

ՆՈՐ ՁԵՎԱՎՈՐՎՈՂ ՀԱՄԱՅՆՔԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Նորաստեղծ Չեխիայի հայ համայնքին բնորոշ են մի շարք առանձնահատկություններ՝ պայմանավորված նրա նորաստեղծ և բավական սակավաթիվ լինելով: Բազմաթիվ մեխանիզմներ, որոնք արդյունավետ կերպով գործում են հարուստ ավանդույթներ ունեցող և սովորաբարիվ հայկական ավանդական համայնքներում, գործնականում Չեխիայի հայ համայնքում կիրառվելու նախադրյալներ չունեն: Օրինակ, եթե ԱՄՆ-ում, Լիբանանում կամ Ֆրանսիայում եկեղեցական, հասարակական, քաղաքական, մշակութային, կրթական կառույցները, ունենալով իրենց կենտրոններն ու մասնաճյուղերը, տասնամյակներ (որոշ դեպքերում՝ նույնիսկ դարեր) շարունակ բավական արդյունավետ գործունեություն են ապահովում, ապա ակնհայտ է, որ այս մեխանիզմները նույնական գործադրման պայմաններ չունեն Չեխիայում: Դրա պատճառ հանդիսացող համայնքային գործոնների շարքին պետք է գումարել նաև Չեխիայի հայ համայնքի անդամների այստեղ հաստատվելու դրդապատճառները: Եթե ավանդական սփյուռքահայությանը (որը հիմնականում բաղկացած է Հայոց ցեղասպանության արդյունքում աշխարհով մեկ սփռված հայերի ժառանգներից) որոշակիորեն բնորոշ է ազգային արժեքների պահպանման և զարգացման ձգտումը, ապա վերջին երկու տասնամյակներին տնտեսական դրդապատճառներով հայրենիքից արտագաղթածները զգալի չափով թերանում են այս առումով: Սրանից հետևում է, որ նորաստեղծ համայնքներում, օրինակ՝

հենց Չեխիայի հայ համայնքում, առկա է ազգային արժեքների ու ինքնության պահպանման հրամայականի գիտակցման մակարդակի որակական բարձրացման խնդիր:

Սակայն միաժամանակ ակնհայտ է, որ այս խնդիրների լուծումը լոկ ավանդական համայնքներում գործող մեխանիզմներով անհրաժեշտ արդյունավետության չի կարող հանգեցնել: Ուստի անհրաժեշտ է ավանդականին զուգահեռ կիրառել նաև նորագույն մեթոդներ վերոհիշյալ խնդիրների լուծման համար: Այս առումով առաջնակարգ դերակատարություն ունի տեղեկատվական ռեսուրսների և հնարավորությունների արդյունավետ օգտագործումը: Մրանից չի բխում, թե վերոհիշյալ մեթոդները կիրառական չեն ավանդական համայնքներում, սակայն Չեխիայի հայ համայնքի պարագայում դրանց գործադրումն առավել արդիական է, քանի որ, այնուամենայնիվ, ավանդական համայնքներում գործում են նախկին կառույցներն ու մեխանիզմները, որոնք, թեկուզև սովորույթի ուժով, տալիս են որոշակի արդյունավետություն:

Չեխիայի հայ համայնքին բնորոշ է ադապտացման և ինտեգրման խնդիրների արագ լուծումը: Հայերն առանձնապես կարողացել են ներգրավվել Չեխիայի տնտեսությունում: Զգալի թվով հայերի հաջողվում է իրականացնել ձեռնարկատիրական գործունեություն: Այս մասին 2007թ. իր հոդվածում Ս.Սոււլյոննին նշում է. «Հայերի մեծամասնությունը սեփական բիզնես ունի. հայերն ունեն ոչ մեծ մթերային խանութներ, կոշիկի, կարի արհեստանոցներ և այլն: Տարածված է նաև ոսկերչական բիզնեսը: Չեխիայի հայերի մեծ խիստ փոքր թիվ են կազմում գործազուրկները՝ 5%-ից քիչ (Չեխիայում ապրող հայերի ունեցած

զբաղվածության, ինչպես նաև մինչև Չեխիա տեղափոխվելը նրանց զբաղվածության տեսակների մասին տե՛ս *Աղյուսակ 10.1* և *Աղյուսակ 10.2*): Հատկանշական է, որ վարձու աշխատող հայերի միայն կեսն է աշխատում չեխական ընկերություններում, մնացած հայերը, աշխատանքի շուկայում որպես վարձու աշխատողներ հանդես գալով, կա՛մ օտարերկրյա, կա՛մ ձևականորեն չեխական, բայց հայ ղեկավարություն կամ հայկական աշխատանքային կոլեկտիվ ունեցող ընկերությունների աշխատակիցներ են»¹: Բացի այդ, կարևոր հանգամանք է բնակարանային խնդիրների լուծումը: Հայերի ճնշող մեծամասնությունն այս հարցը լուծում է կամ բնակարանի գնմամբ, կամ վարձակալմամբ (Չեխիայում հայերի բնակարանային պայմանների մասին տե՛ս *Աղյուսակ 10.3*):

Չնայած հայերի ինտեգրման դրական գործընթացին, առկա է նաև որոշակի բացասական վերաբերմունք ներգաղթողների նկատմամբ: Մակայն այս վերաբերմունքը բնորոշ է ոչ միայն հայ համայնքին, այլև ընդհանրապես օտարերկրացիների ներգաղթին: Մասնավորապես, այս միգրացիան Չեխիայի որոշ շրջանակներում նույնականանում է անօրինականության և հանցագործության միտումների աճի մտավախությանը:

Չեխիայի հայերի միգրացիոն խնդիրների թվում կարևոր տեղ է զբաղեցնում փախստականների խնդիրը: 1991-2003թթ. երկրում փախստականի կարգավիճակ ստանալու հայտ են ներկայացրել 3093 հայեր, որոնցից միայն 149-ն (4,8%) է ստացել այդ կարգավիճակը: Իսկ 2005-2006թթ. փախստականի կարգավիճակ

¹ Մումյոննի Ս., Չեխիայի հայերը. փոքր համայնք, մեծ ներուժ, http://www.noravank.am/arm/issues/detail.php?ELEMENT_ID=2375

ստանալու հավակնող օտարերկրացիների թվում հայերը կազմել են 1-2% (տե՛ս *Աղյուսակ 10.4*): Ավելի հեշտությամբ հայերին հաջողվում է ստանալ Չեխիայի քաղաքացիություն: Քաղաքացիության տրամադրման ամենաբարձր ցուցանիշը եղել է 1999-2000թթ. (1999-2003թթ. հայերի չեխական քաղաքացիություն ստանալու և քաղաքացիության տրամադրման դեպքերի դինամիկան տե՛ս *Աղյուսակ 10.5*-ում): Պետք է նշել նաև, որ Չեխիայի օտարերկրացիների շրջանում հայերն անլեզավ միգրացիայի ցուցանիշներով զբաղեցնում են բավական բարձր դիրքեր:

Հայերի արագ ինտեգրումը պայմանավորված է նաև լեզվական հարցով: Չեխիայում զգալիորեն գործածական է ռուսաց լեզուն, ինչն էապես հեշտացնում է հաղորդակցությունը բոլոր բնագավառներում: Հայերի փոքրահասակ և երիտասարդ տարիքային խմբերը հեշտությամբ յուրացնում են չեխերենը (Չեխիայի հայերի չեխերենին տիրապետելու մասին տե՛ս *Աղյուսակ 10.6*-ում): Սա, իր հերթին, առաջ է բերում նաև բացասական հետևանքներ: Մասնավորապես, սրվում է հայոց լեզվի և հայեցի ինքնության վտանգման հիմնախնդիրը: Սա պայմանավորված է նաև Չեխիայի հայ համայնքի բնույթով. բացասական ազդեցություն են ունենում ներհամայնքային կառույցների սակավությունը, դրանց բավարար չափով զարգացած չլինելը, ինչպես նաև համայնքի փոքրաթվությունը: Դրա հետևանքով հայերը, հաճախ դուրս գալով ներհամայնքային շրջանակներից, ակտիվ շփումներ են հաստատում հետխորհրդային այլ հանրապետությունների ներկայացուցիչների հետ:

Չեխիայի հայ համայնքի կյանքում կարևոր դեր ունեն հայ-չեխական հարաբերությունների զարգացմանը միտված գործունեությունը և Հայոց ցեղասպանության զոհերի հիշատակին

նվիրված միջոցառումները: Այսպես, օրինակ, 2005թ. ապրիլի 24-ին Պրահայի կենտրոնական հրապարակում 300 հայերի մասնակցությամբ տեղի ունեցավ բողոքի ցույց՝ նվիրված Հայոց ցեղասպանության 90-րդ տարելիցին: Ցույցի մասնակիցները կոչ-դիմում հղեցին Չեխիայի խորհրդարանին¹: Հայոց ցեղասպանությանը նվիրված միջոցառումների շարք տեղի ունեցավ նաև 2010թ.՝ նվիրված Մեծ եղեռնի 95-ամյակին: Պրահայում անցկացվեց հոգեհանգստյան ժամերգություն, որին հետևեց հուշ-երեկո քաղաքային գրադարանի դահլիճում, ապա բացվեց հայ նկարիչների աշխատանքների ցուցահանդես «Ի հիշատակ՝ 95 տարի անց» խորագրով: Միջոցառումներին մասնակցեցին ոչ միայն հայ համայնքի ներկայացուցիչներ, այլև Չեխիայի և այլ պետությունների քաղաքական, հասարակական, հոգևոր, մշակութային գործիչներ: Կարևոր է նաև այն հանգամանքը, որ միջոցառումները չսահմանափակվեցին Չեխիայի հայ համայնքի կենտրոն Պրահայով: Բոնոյում մատուցվեց պատարագ Չեխիայի Հայ Առաքելական եկեղեցու հոգևոր հովիվ Բարսեղ վարդապետ Փիլավյանի կողմից, ապա տեղի ունեցավ Բոնոյի հայ համայնքի անդամների հանդիպումը ՀՀ դեսպան Ա.Հովակիմյանի հետ²: Միջոցառումների կազմակերպման գործում կարևոր դեր կատարեցին «Արմենիա» ակումբը, Ա.Հովակիմյանը, Բարսեղ վարդապետ Փիլավյանը, չեխահայ համայնքի այլ ներկայա-

¹ Բադալյան Մ., Եղեռնի 90-րդ տարելիցի անդրադարձներ «Օրեր» մասագրում, <http://www.armtown.com/news/am/azg/20050826/2005082603/>

² Ցեղասպանության 95-ամյա տարելիցին նվիրված միջոցառումներ Սլովակիայում, Հունգարիայում և Չեխիայում, http://www.report.am/news/other/old_11516.html?external=1&itpl=default/print.tpl.html

ցուցիչներ: 2011թ. նույնպես Հայոց ցեղասպանության զոհերի հիշատակի միջոցառումներն աչքի ընկան բազմազանությամբ: Այս անգամ ևս դրանց մասնակցեցին չեխահայ համայնքի տարբեր կառույցների ներկայացուցիչներ, չեխ մտավորականներ, հոգևոր, մշակութային գործիչներ¹:

Կարևոր նշանակություն ունի չեխահայության կապերի ամրապնդումը հայրենիքի հետ: Չեխիայի հայ համայնքի կյանքի կազմակերպման մեջ նշանակալի է եղել Ավստրիայում, Հունգարիայում, Չեխիայում և Սլովակիայում ՀՀ արտակարգ և լիազոր դեսպան Աշոտ Հովակիմյանի դերը²: 2011թ. հունիսի 30-ին Չեխիայում ՀՀ արտակարգ և լիազոր դեսպան է նշանակվել Տիգրան Սեյրանյանը: Այնուամենայնիվ, Հայաստանի պետական, հասարակական, գիտական, կրթական, մշակութային զանազան կառույցները հսկայական աշխատանք ունեն կատարելու Չեխիայի հայության հետ կապերն ամրապնդելու, չեխահայ համայնքի զարգացմանը նպաստելու ուղղությամբ:

Չեխիայի հայ համայնքի զարգացման և կշռի բարձրացման տեսանկյունից կարևորվում է հայերի հեղինակության բարձրացումը երկրում: Այս առումով նշանակալի է հայերի դերակատարությունը գիտության և մշակույթի³, մարզական և այլ բնագավառներում: Վերջին տարիներին Չեխիայի հայ համայնքի մի շարք ներկայացուցիչներ ճանաչվել են տարբեր մարզական և երաժշտական մրցույթների հաղթողներ (Արամայիս Թոխյան՝

¹ «Օրեր», 2011թ. ապրիլ. 24, <http://www.orer.cz/>

² Տե՛ս «Օրեր», 2009, N 1, <http://www.orer.cz/?lang=AM&num=2009070118>

³ Տե՛ս «Հայության մտավոր ներուժը Արևելյան Եվրոպայում» բաժնում:

կարատեի Չեխիայի չեմպիոն, Մոնիկա Հարությունյան՝ գեղասահքի Եվրոպայի պատանեկան առաջնության արծաթե մեդալակիր, Վարինե Մկրտչյան (սուպրանո)՝ Չեխիայի երիտասարդ կատարողների 2009թ. մրցույթի հաղթող և այլն)¹: Այս հաջողությունները նպաստում են ինչպես նորաստեղծ համայնքի կայացմանը, այնպես էլ չեխական հասարակությունում հայերի հանդեպ դրական կարծիքի ձևավորմանը:

Այսպիսով, Չեխիայի հայ համայնքն Արևելյան Եվրոպայի ինքնատիպ հայկական համայնքներից է, որը, բացի Արևելյան Եվրոպայի մյուս հայկական համայնքներին (ընդհանրապես հայկական սփյուռքին) բնորոշ բազմաթիվ խնդիրներից, ունի նաև առանձնահատուկ խնդիրներ, որոնք պայմանավորված են ինչպես Չեխիայի, այնպես էլ տեղի հայ համայնքի յուրահատկություններով: Հետևաբար, Չեխիայի հայ համայնքի զարգացումը և նրա առջև կանգնած մարտահրավերների լուծումը ենթադրում են ինչպես տեղային, այնպես էլ համակարգային մոտեցումներ:

Վերոհիշյալ խնդիրների լուծման համատեքստում կարևորվում է Չեխիայի հայկական կառույցների զարգացումը, դրանց ինտեգրումը չեխական միջավայրին: Անշուշտ, առկա է Արևելյան Եվրոպայի երկրների հետ դրանց ակտիվ համագործակցության հրամայականը: Սակայն այնպիսի խնդիրների լուծումը, որոնք բնորոշ են բոլոր սփյուռքահայ համայնքներին, պահանջում են ավելի ընդլայնել համագործակցության շրջանակը և ակտիվ փոխհարաբերություններ հաստատել ընդհանրապես սփյուռքյան

¹ Ղազարյան Շ., Որ չկորցնեն տունդարձի ճանապարհը, «Առավոտ», 24.06.2010, <http://www.aravot.am/am/articles/guidepark/80405/view>

կառույցների հետ: Այս համակարգում, բնականաբար, կարևորագույն դեր ունի Հայաստանը, առանց որի ակտիվ գործունեության՝ նորաստեղծ չեխահայ համայնքը կենսունակ չի գտնվի:

Չեխիայի հայ համայնքի կրթական խնդիրները

Չեխիայի հայության առջև ծառայած մարտահրավերների շարքում առաջնային է հայապահպանության, ազգային մշակույթի զարգացման, մայր Հայրենիքի հետ կապերի ամրապնդման հրամայականը: Այս առումով չափազանց արդիական են Չեխիայի հայ համայնքի կրթական խնդիրների ուսումնասիրությունը և դրանց լուծման մեջ Հայության ներուժի դերակատարության բարձրացումը:

1990-ական թթ. Չեխիայի հայ համայնքի ձևավորմանը զուգահեռ՝ հասունացավ կրթական խնդրի կարգավորումը: Չեխիայում հաստատված հայերը ձեռնամուխ եղան հայկական կրթության կազմակերպմանը: Այս խնդիրը լուծելու համար կազմակերպվեցին հայկական շաբաթօրյա դպրոցներ: Դրանք, բնականաբար, չէին կարող ապահովել հայ մանուկների այնպիսի հայեցի կրթություն, ինչպես հայրենիքում, այնուամենայնիվ, նշանակալի երևույթ դարձան համայնքի կյանքում: Շաբաթօրյա դպրոցները նպատակ են հետապնդում ծանոթացնել հայ աշակերտներին իրենց մայրենի լեզվին, հայոց պատմությանն ու մշակույթին: Այս առումով կարևոր նշանակություն ունեցավ Պրահայի հայկական շաբաթօրյա դպրոցի հիմնումը:

Պրահայի հայ համայնքի շաբաթօրյա դպրոցը

1996թ. Պրահայում հիմնադրվեց հայկական շաբաթօրյա դպրոց, որը սկսեց գործել 1997 թվականից: Այս գործում կարևոր դեր ունեցավ Արարատ Նիկողոսյանը¹, որը հիմնադրման պահից դպրոցի պատասխանատուն էր, իսկ այժմ տնօրենն է Արմեն Քոլոյանը: Հիմնադիր ուսուցիչներից էին Ալլա Եսայանը և Կարինե Փարյանը: Տարբեր տարիների ընթացքում դպրոցում դասավանդել են Սոնա Աթանեսյանը, Սիրանույշ Տոնյանը, Հռիփսիմե Նալբանդյանը: Դպրոցը գործում է Կարլովի համալսարանի տարածքում: Դպրոցի հիմնադրման գործում կարևոր դեր են ունեցել ոչ միայն Չեխիայի հայ համայնքի ներկայացուցիչները, այլև համայնքի բարեկամ չեխ գիտնականները: Դրա աշխատանքների կազմակերպումն իրականացնում է հետևյալ անձնակազմը. Պրահայի հայ համայնքի շաբաթօրյա դպրոցի տնօրեն Արմեն Քոլոյան, ավագ տարիքի աշակերտների ուսուցչուհի Լարիսա Գրիգորյան, միջին տարիքի աշակերտների ուսուցչուհի Անժելա Դադայան, կրտսեր տարիքի աշակերտների ուսուցչուհի Օովինար Բեյբուրյան²:

Դպրոցում ուսուցումը սկսվում է յուրաքանչյուր տարվա սեպտեմբերի երկրորդ շաբաթ օրվանից և ավարտվում մայիսի 28-ին նախորդող շաբաթ օրը: Պրահայի հայկական շաբաթօրյա դպրոցում պարապմունքներ անցկացվում են միայն շաբաթ օրերին: Յուրաքանչյուր տարի այստեղ իրականացվում են մի շարք միջոցառումներ՝ նվիրված Հայաստանի անկախության

¹ Ղազարյան Շ., Որ չկորցնեն տունդարձի ճանապարհը, «Առավոտ», 24.06.2010, <http://www.aravot.am/am/articles/guidepark/80405/view>

² Պրահայի հայ համայնքի շաբաթօրյա դպրոց, <http://haydproc.cz/About.aspx>

հոչակմանը, հայոց բանակին, դեկտեմբերյան երկրաշարժին, Հայոց ցեղասպանությանը, Հայաստանի առաջին հանրապետությանը և այլն:

Դպրոցում ուսանելն անվճար է: Հարկ է ընդգծել, որ այն ֆինանսական աջակցություն չի ստանում նաև պետության կողմից և գործում է աշակերտների ծնողների կամավոր հանգանակությունների շնորհիվ: Հանգանակված գումարների օգտագործումը հաշվետվությամբ ներկայացվում է ծնողներին: Աշակերտները վճարում են միայն Հայաստանից առաքված դասագրքերի համար, սակայն այդ գումարը վերադարձվում է գիրքը հետ հանձնելուն պես: Անշուշտ, դպրոցի ֆինանսական խնդիրների լուծման պարագայում, որը ենթադրում է բարձր հովանավորություն, հնարավոր կլինի էապես բարձրացնել կրթության մակարդակը և հաղթահարել մի շարք խոչընդոտներ:

Շաբաթօրյա դպրոցի ուսումնական ծրագիրը ներառում է հայոց լեզու, գրականություն, պատմության խնդիրներին վերաբերող զրույցներ, կրոնական դասեր, երգի, պարի դասեր, ինչպես նաև ասեղնագործություն:

Պրահայի հայ համայնքի երեխաները հիմնականում հաճախում են չեխական, որոշ դեպքերում՝ ռուսական և ամերիկյան դպրոցներ: Հարկ է նշել, որ այստեղ, նաև շրջապատի հետ շփումներում և անգամ շաբաթօրյա դպրոցում դասամիջոցների ժամանակ հայ երեխաները գերազանցապես խոսում են չեխերեն, ինչպես նաև ռուսերեն և անգլերեն: Մա վկայում է այն մասին, որ շաբաթօրյա դպրոցի հայոց լեզվի դասավանդման ձևաչափը չի կարող ամբողջովին լուծել համայնքի առջև ծառայած գլխավոր մարտահրավերներից մեկը՝ հայոց լեզվի իմացության և կիրառման

խնդիրը: Ակներն է, որ հայոց լեզուն զիջում է դիրքերը և դադարում կիրառական լինել հայ համայնքի անդամների համար նույնիսկ ներհամայնքային շփումներում: Սա ընդհանրապես հայ համայնքի գոյության վճռական խոչընդոտ է, որն աստիճանաբար ավելի է ընդլայնվում: Հենց այս մարտահրավերներին դիմագրավելու համար շաբաթօրյա դպրոցը կարգախոս է ընտրել անվանի գրող Խաչիկ Դաշտենցի իմաստուն խոսքը. «Մեր շուրջը լեզուներ են նոր ու հին, մեր շուրջը խոսում են այլոքեն, եկ խոսենք, եղբայր իմ, հայերեն»¹:

Կարևորվում է Պրահայի հայ համայնքի շաբաթօրյա դպրոցի ակտիվ համագործակցությունն ինչպես Սփյուռքի, այնպես էլ Հայաստանի կրթական հաստատությունների հետ: Այս առումով որոշակի դեր ունեցավ 2010թ. կայացած Համահայկական կրթական 4-րդ խորհրդածոդովին Պրահայի շաբաթօրյա դպրոցի ուսուցչուհիներ Ա.Դադայանի և Լ.Գրիգորյանի մասնակցությունը: Նշենք, որ այս խորհրդածոդովին մասնակցում էին Սփյուռքի 83 և ՀՀ ու ԼՂՀ 41 ներկայացուցիչ²: Նման խորհրդածոդովներին սփյուռքահայ դպրոցների ներկայացուցիչների մասնակցությունը կարևոր նշանակություն ունի: Մասնավորապես, առավել մեծ նշանակություն ունի Չեխիայի նման փոքր հայկական համայնք ունեցող երկրների հայկական դպրոցների մասնակցությունը, քանի որ, ի տարբերություն առավել մեծաքանակ հայկական համայնքներ և բազմաթիվ դպրոցներ ունեցող երկրների, Չեխիայի հայկական դպրոցներն ունեն հայկական կրթության կազմակերպման փորձի

¹ Նույն տեղում:

² <http://www.ktak.am/Spyurk/2010/Contacts-list-2010.pdf>

ուսումնասիրության և համագործակցության ավելի մեծ պահանջ:

Պրահայի հայ համայնքի շաբաթօրյա դպրոցը 2010թ. հայտ էր ներկայացրել¹ ՀՀ Սփյուռքի նախարարության և Համաշխարհային հայկական կոնգրեսի կողմից անցկացվող «Լավագույն հայկական կրթօջախ» մրցույթին: Սա ցույց է տալիս, որ Պրահայի հայկական դպրոցի ներկայացուցիչները գիտակցում են կրթօջախի համահայկական կրթական համակարգում ինտեգրվելու և համագործակցելու անհրաժեշտությունը: Չնայած Պրահայի հայկական շաբաթօրյա դպրոցն արժանացավ ոչ թե մրցանակի², այլ պատվոգրի մասնակցության և հայապահպանության գործում ունեցած ավանդի համար: Մասնակցության փաստն ինքնին վկայում է համագործակցության և համահայկական կրթական գործընթացներին հաղորդակից լինելու կարևոր հանգամանքի մասին:

Կարևոր նշանակություն ունի Պրահայի հայկական շաբաթօրյա դպրոցի համագործակցությունը ոչ միայն համայնքի կրթական այլ միավորների, այլև զանազան համայնքային կառույցների հետ: Այդպիսի համագործակցության օրինակ կարելի է համարել Պրահայի հայկական դպրոցի

¹ <http://www.armcongress.am/AM/news/77>

² Մեկօրյա կրթօջախներից գլխավոր մրցանակ ստացավ Հայկական կիրակնօրյա դպրոցը (ՌԴ, Ուֆա), մրցանակների արժանացան Մ.Մաշտոցի անվան հայկական կիրակնօրյա դպրոցը (Ուկրաինա, Օդեսա), Ստեղծագործական զարգացման և հումանիտար կրթության «Էթնոս» կենտրոնը (ՌԴ, Տյումեն), Գեորգ Թահթաեան կիրակնօրյա ազգային վարժարանը (Մեծ Բրիտանիա, Լոնդոն): Տե՛ս «Պարզևների արժանացան «Լավագույն հայկական կրթօջախ» մրցանակաբաշխության հաղթողները», <http://www.mindiaspora.am/am/News?id=1131>

ներկայացուցիչների մասնակցությունը «Օրեր» եվրոպական ամսագրի 10-ամյակին նվիրված միջոցառմանը: Այստեղ մասնավորապես ելույթով հանդես է եկել դպրոցի ուսուցչուհիներից Լ.Գրիգորյանը: Դպրոցի տնօրեն Արմեն Քոլոյանը շեշտել է, որ պարբերականն անցած տարիներին միշտ եղել է դպրոցի կողքին և հաղթահարելով բազում դժվարություններ՝ կարողացել է դառնալ համայնքային կյանքի լուսաբանման միակ օրգանը¹: Ինչպես պարբերական մամուլի, այնպես էլ համայնքային այլ կառույցների հետ ակտիվ համագործակցությունը նպաստում է դպրոցի բնականոն գործունեությանը: Այսպիսի համագործակցությունը նպաստում է ինչպես առանձին վերցված կառույցների, այնպես էլ համայնքի զարգացմանն ընդհանրապես:

Կարևոր նշանակություն ունի Հայաստանի հետևողական աջակցությունը Պրահայի հայկական շաբաթօրյա դպրոցի գործունեությանը: Այս հարցում կարևոր է նաև դպրոցի ուսուցիչների աշխատանքի գնահատումը: Այսպիսի գնահատական էր ՀՀ Սփյուռքի նախարարության կողմից Պրահայի հայ համայնքի շաբաթօրյա դպրոցի ուսուցչուհի Լարիսա Գրիգորյանին պատվոգիր հանձնելը²: Ուսուցչուհու երկար

¹ Մեկնարկել է «Օրեր» եվրոպական ամսագրի 10-ամյակին նվիրված միջոցառումների շարքը, <http://www.nt.am/newpost.php?NewsID=1020482&LangID=4>

² Սփյուռքի նախարարության պատվոգիրը Պրահայի շաբաթօրյա դպրոցի ուսուցչուհի Լարիսա Գրիգորյանին, <http://www.nt.am/newsday.php?p=-0&c=0&t=0&r=0&year=2010&month=02&day=19&shownews=1022677&LangID=4#1022677>

տարիների աշխատանքի գնահատումը նոր լիցք է հաղորդում դպրոցի աշխատանքներին, քանի որ օտարության մեջ հայապահպանությամբ զբաղվող կրթության նվիրյալները տեսնում են, որ արժանանում են հայրենի պետության ուշադրությանը: Իսկ 2011թ. փետրվարին Պրահայի հայկական շաբաթօրյա դպրոցում աշակերտների, ուսուցիչների և ծնողների ներկայությամբ Չեխիայի հայկական համայնքներում ՀՀ սփյուռքի նախարարի խորհրդական Հակոբ Ասատրյանը նախարարության հայտարարած մրցույթին մասնակցության և հայապահպանության գործում ունեցած ավանդի համար դպրոցի տնօրեն Արմեն Քոլոյանին հանձնեց նախարար Հրանուշ Հակոբյանի ստորագրությամբ պատվոգիրը¹:

Դպրոցը Չեխիայի ամենամյա ազգային պատանեկան ու երիտասարդական մշակութային փառատոների մասնակից է: Երկրի ազգային փոքրամասնությունների ընտանիքում հայ համայնքն արդեն ճանաչված է նաև հանձին Պրահայի շաբաթօրյա հայկական դպրոցի²: Այսպիսով, տեսնում ենք, որ Պրահայի հայ համայնքի շաբաթօրյա դպրոցն աշխատանքներ է կատարում հայ համայնքը Չեխիայում ներկայացնելու ուղղությամբ: Սա, բնականաբար, ունի էական դրական նշանակություն, քանի որ հայկական համայնքի հեղինակության բարձրացումը պայմանավորում է այս երկրում հայերի դրության բարելավում և համայնքային կառույցների գործունեության ասպարեզի ընդլայնում:

¹ Տե՛ս «Սփյուռքի նախարարության պատվոգիրը Պրահայի շաբաթօրյա դպրոցին», «Օրեր», 1-2, 2011, <http://www.orer.cz>

² Ղազարյան Շ., նշվ. աշխ.:

Պրահայի հայ համայնքի շաբաթօրյա դպրոցը հայ համայնքի գլխավոր կրթական հաստատությունն է, ինչը պայմանավորված է ինչպես Պրահայի մայրաքաղաք, այնպես էլ հայ համայնքի կենտրոն լինելով: Պրահայի հայկական շաբաթօրյա դպրոցն ունի առաջնակարգ դեր հայ համայնքի կրթական խնդիրների լուծման մեջ: Կարևոր է դպրոցի համագործակցությունը համայնքի կրթական այլ կառույցների, ինչպես նաև հայ համայնքի բոլոր մյուս միավորների հետ: Պրահայի հայ համայնքի շաբաթօրյա դպրոցն ունի զարգացման ներուժ, որի արդյունավետ գործադրումն անվիճելի հրամայական է Չեխիայի հայ համայնքի համար:

Բռնոյի հայկական շաբաթօրյա դպրոցը

2007թ. հոկտեմբերի 6-ին Բռնո քաղաքում բացվեց հայկական շաբաթօրյա դպրոց: Նախաձեռնությամբ հանդես եկավ Հայ Առաքելական եկեղեցու Չեխիայի հոգևոր հովիվ Բարսեղ վարդապետ Փիլավչյանը: Բռնոյի հայկական շաբաթօրյա դպրոցը նպատակ ունի ոչ միայն հայ երեխաներին սովորեցնել հայոց լեզու և պատմություն, այլև ծանոթացնել հայկական պարերին և երաժշտությանը: Դասավանդվում են հետևյալ առարկաները՝ հայոց լեզու և գրականություն, հայոց պատմություն, հայ եկեղեցու պատմություն, պարարվեստ և երաժշտություն: Առարկաների այս ընդգրկումը, անշուշտ, կարող է կարևոր խթան հանդիսանալ հայապահպանության բնագավառում համայնքի բնականոն գործունեության ապահովման համար: Հաշվի առնելով բազմաթիվ գաղթօջախներում առկա կրթական ծանր վիճակը և դպրոցներում դասավանդվող առարկաների սակավությունն ու սահմանափակ

ընդգրկումը, Բոնոյի հայկական դպրոցի առարկաների ընդգրկումը կարելի է բավարար համարել: Այնուամենայնիվ, մի քանի առարկաների դասավանդմամբ, շաբաթական մեկ օր գործող դպրոցից անիրատեսական է ակնկալել համակողմանի հայկական կրթության ապահովում:

Դպրոցի բացման օրը գրանցվեցին 30 հայրերին: Հիշատակման է արժանի նաև այն հանգամանքը, որ բացման արարողությանը մասնակցում էին ոչ միայն Բոնո քաղաքում բնակվող հայեր, այլև Պրահայի հայկական գաղթօջախի ներկայացուցիչներ: Մասնավորապես, արարողությանը մասնակցում էր «Օրեր» ամսագրի գլխավոր խմբագիր Հակոբ Ասատրյանը, որը նաև ՀՀ սփյուռքի նախարարի խորհրդականն է Չեխիայի հայկական համայնքներում: Անշուշտ, կարևոր հանգամանք է Բոնոյի հայկական շաբաթօրյա դպրոցի համագործակցությունը Պրահայի հայկական շաբաթօրյա դպրոցի հետ, որն սկսվեց Բոնոյի դպրոցի բացման պահից, երբ Բարսեղ վարդապետ Փիլավչյանը նորաբաց դպրոցի ուսուցիչներին բաժանեց Պրահայի դպրոցից ուղարկված դասագրքերը¹:

Պրահայի և Բոնոյի հայկական դպրոցների շարունակական համագործակցությունը կնպաստի ոչ միայն այս երկու կրթօջախների զարգացմանը, այլև ընդհանրապես Չեխիայի հայ համայնքի կրթական կյանքի առաջխաղացմանը: Այս համագործակցությունը, անշուշտ, նպաստում է ոչ միայն կրթական

¹ Չեխիայի Բոնո քաղաքում բացվեց հայկական շաբաթօրյա դպրոց, «Ազգ», 12-10-2007, <http://www.azg.am/AM/20071012151022677&LangID=4#1022677>

ուղորտի, այլև ընդհանրապես համայնքի հզորացմանն ու զարգացմանը:

Անշուշտ, Բոնոյի հայկական շաբաթօրյա դպրոցը պետք է հիմնվի ավելի քան մեկ տասնամյակ ավելի վաղ գործունեությունն սկսած Պրահայի հայ համայնքի շաբաթօրյա դպրոցի փորձի վրա: Դա վերաբերում է ինչպես ուսումնական գործընթացը կազմակերպելուն, Չեխիայի կրթական համակարգին բնորոշ առանձնահատկություններն ու յուրահատկություններն արդյունավետ օգտագործելուն, այնպես էլ թույլ տրված սխալները չկրկնելուն:

Այս դպրոցի պարագայում նույնպես առաջնակարգ նշանակություն ունի հայկական կրթական գործընթացներում մասնակցության և ինտեգրման ապահովումը: Բոնոյի հայկական շաբաթօրյա դպրոցը նույնպես ունի զարգացման զգալի ներուժ, որը կարող է արդյունավետ օգտագործվել ինչպես Պրահայի հայ համայնքի շաբաթօրյա դպրոցի ու Չեխիայի հայ համայնքի մյուս կառույցների, այնպես էլ Սփյուռքի և Հայաստանի զանազան միավորների հետ ակտիվ համագործակցության պարագայում:

Չեխիայի հայ համայնքի կրթական խնդիրների լուծման մեջ կարևոր դերակատարություն ունի Հայաստանի Հանրապետության և Չեխիայի Հանրապետության համագործակցությունը կրթական, մշակութային և այլ բնագավառներում: Այս առումով հատկանշական է 2010թ. դեկտեմբերի 10-ին Երևանում ստորագրված «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Չեխիայի Հանրապետության կառավարության միջև մշակույթի, կրթության, գիտության, երիտասարդության և սպորտի

բնագավառներում համագործակցության մասին» համաձայնագիրը¹, որում կրթությանը հատկացված է առանձին հոդված: Համաձայնագրի՝ կրթությանը վերաբերող 4-րդ հոդվածը հարկ ենք համարում մեջբերել ամբողջությամբ, որտեղ կողմերը պարտավորվում են մասնավորապես աջակցել.

ա) բոլոր մակարդակներում դպրոցների միջև ուղղակի համագործակցությանը,

բ) տեղեկատվության, մանկավարժական և մեթոդական հրապարակումների ու այլ ուսումնական նյութերի փոխանակմանը,

գ) չեխերենի և հայերենի ուսուցմանը՝ հիմնականում ուսումնական նյութերի միջոցով, դասախոսների ուղարկմանը և Պայմանավորվող կողմերի պետությունների ազգերի լեզուների և մշակույթի վերաբերյալ դասընթացների կազմակերպմանը,

դ) բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների ուսանողների ու դասախոսների փոխանակմանը²:

Դպրոցների միջև փորձի փոխանակումը կօժանդակի նաև Չեխիայի հայկական դպրոցներում հայկական կրթության փորձի համակողմանի կիրառմանը: Ուսումնական նյութերի տարածումը կարող է լրացնել հայկական դպրոցներում առկա ուսումնական

¹ Համաձայնագիր Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Չեխիայի Հանրապետության կառավարության միջև մշակույթի, կրթության, գիտության, երիտասարդության և սպորտի բնագավառներում համագործակցության մասին, <http://www.edu.am/DownloadFile/4149arm-hamadzaynagir.PDF>

² Նույն տեղում:

գրականության սակավության հիմնախնդիրը: Հայերենի իմացության տարածումը Չեխիայում կնպաստի հայոց լեզվի թուլացող դիրքերի ամրապնդմանն այս երկրում: Իսկ բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների համագործակցության շնորհիվ հնարավոր է ամուր կապ ստեղծել Չեխիայի բուհերում սովորող հայ ուսանողների և Մայր հայրենիքի միջև, նպաստել նրանց մասնակցությանը Հայության առջև ծառայած մարտահրավերների լուծմանը:

Վերոհիշյալ խնդիրների լուծումը, անշուշտ, կնպաստի ոչ միայն Չեխիայի հայ համայնքի կրթական և ընդհանրապես համայնքային խնդիրների լուծմանը, այլև Չեխիայում հայկական մշակույթի ճանաչման շնորհիվ կնպաստի տեղի հայ համայնքի դիրքերի հզորացմանը և հեղինակության բարձրացմանը:

Չեխիայի հայ համայնքի կրթական կյանքում կարևոր տեղ է զբաղեցնում համահայկական կազմակերպությունների հետ համագործակցությունը տարբեր, այդ թվում կրթության բնագավառում: Այս առումով նշանակալի էր 2010թ. մայիսին Պրահայում կայացած Հայկական բարեգործական ընդհանուր միության Վիրտուալ քուլեջի տնօրեն Երվանդ Զորյանի հանդիպումը Պրահայի հայ համայնքի ներկայացուցիչների հետ¹: Հանդիպման ընթացքում Ե.Զորյանը ներկայացրել է Վիրտուալ քուլեջի շուրջ մեկամյա գործունեությունը, ընդգծել չեխահայության այդ ծրագրերին մասնակցելու հնարավորությունները: Բացի այդ, քննարկվել են

¹ Պրահայում տեղի է ունեցել հանդիպում Երվանդ Զորյանի հետ, <http://www.nt.am/news.php?p=4&c=cz&t=0&r=0&year=2009&month=11&day=-27&shownews=1020482&p=4&c=z&t=0&r=0&year=2010&month=05&day=-26&shownews=1026685&LangID=4#1026685>

կրթությանը վերաբերող ՀԲԸՄ կրթական այլ ծրագրեր: Նման հանդիպումները նպաստում են ոչ միայն համայնքային, այլև համահայկական կրթական խնդիրներում չեխահայության ընդգրկվածությանը:

Չեխիայի հայ համայնքի կրթական խնդիրները կարևորվում են ընդհանրապես սփյուռքահայության կրթական խնդիրների համատեքստում: Մասնավորապես, չափազանց մտահոգիչ է հայոց լեզվին տիրապետելու մակարդակն ընդհանրապես Սփյուռքում և մասնավորապես Չեխիայի հայ համայնքում: Համայնքի կրթական խնդիրներին և ծանր կացությանն է անդրադառնում նաև «Օրեր» ամսագրի խմբագիր Հակոբ Ասատրյանը՝ նշելով, որ Չեխիայում քչերն են գրում և կարդում հայերեն: Պրահայում շաբաթօրյա հայկական դպրոց հաճախում է 30 աշակերտ, «որը շատ քիչ է 6.000-անոց հայկական համայնքի համար»¹:

Անհրաժեշտ է ընդգծել նաև ժամանակակից տեղեկատվական տեխնոլոգիաների կիրառման անհրաժեշտությունը վերոհիշյալ խնդիրների լուծման մեջ: Ակնհայտ է, որ այստեղ բավարար չափով չեն օգտագործվում առկա ռեսուրսները: Ասվածի ապացույցն է «Օրեր» ամսագրի խմբագիր Հ.Ասատրյանի նկատառումը, որը վերաբերում էր հայաստանյան հեռուստատեսությունների հաղորդումներին: Նա հատկապես ընդգծում է կրթության խնդիրներում հեռուստատեսային ռեսուրսի ներգրավելու անհրաժեշտությունը Չեխիայի հայաբնակ

¹ Սփյուռքում հայ երիտասարդները հայերեն գրել-կարդալ դժվարանում են, <http://www.report.am/news/society/spyurq-hayeren.html>

այն բնակավայրերում, որտեղ չկան հայկական դպրոցներ¹: Ակնհայտ է, որ կրթադաստիարակչական հաղորդումները, որոնք գրեթե բացակայում են կամ խիստ սակավաթիվ են հայկական հեռուստատեսությունում, կարող են կարևոր դեր ունենալ հայապահպանության խնդրում: Նման հաղորդումները կնպաստեն ինչպես հայոց լեզվի յուրացմանը, այնպես էլ հայկական մշակույթի և քաղաքակրթական առանձնահատկությունների ընկալմանն ու ճանաչմանը Մփյուռքում, տվյալ դեպքում՝ Չեխիայի հայ համայնքում:

Կարևորվում է նաև համայնքային կառույցների աշխատանքների համակարգումը, ինչի մասին Հակոբ Ասատրյանը նշում է. «Ճիշտ է, կա շաբաթօրյա դպրոց, կա հոգևորական, բայց համայնքը չունի համայնքային կենտրոն, որտեղ մարդիկ գան-գնան, հավաքվեն, այդ հարցն արդեն քննարկվում է»²: Անշուշտ, ինչպես դպրոցների, այնպես էլ համայնքային մյուս կառույցների ակտիվ համագործակցությունը և համակարգումը կնպաստեն համայնքի զարգացմանն ու ամրապնդմանը:

Չեխիայի հայ համայնքի կրթական խնդիրների ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ այս հարցում չի օգտագործվում Հայության ողջ ներուժը: Անշուշտ, խոսքը վերաբերում է ինչպես համայնքային, այնպես էլ հայաստանյան ներուժի համախմբմանը:

¹ Հայաստանի հեռուստատեսություններով հեռարձակվող հաղորդումները դուր չեն գալիս սփյուռքահայերին, <http://www.virahayer.com/armenia-diaspora-news/487.html>

² Մարտինյան Ի., Տպագիր մամուլն այստեղ ավելի ազատ է, քան էլեկտրոնային լրատվամիջոցները, <http://hetq.am/am/media/mamul-506/>

Այս առումով կարևորվում է համայնքի կրթական հիմնախնդիրներում միավորել ողջ համայնքը, ակտիվացնել Չեխիայի հայկական կրթօջախների հարաբերությունները Սփյուռքի (առաջին հերթին՝ Եվրոպայի) այլ համայնքների հետ: Բնականաբար, առաջնակարգ նշանակություն ունի Չեխիայի հայկական կրթական հաստատությունների հարաբերությունների զարգացումը հայաստանյան գիտական և կրթական զանազան հաստատությունների հետ: Այս համագործակցությունը կարող է կրել տարաբնույթ ձևաչափեր՝ փորձի փոխանակում, ուսուցիչների վերապատրաստում հայրենիքում, անհրաժեշտ գրականության ապահովում և այլն:

Ընդգծելով Չեխիայի հայկական շաբաթօրյա դպրոցների գոյության կարևորությունը՝ չպետք է գերազնահատել այս դպրոցների ներուժն ու հնարավորությունները: Ակնհայտ է, որ սրանք կարող են բավարարել համայնքի նվազագույն պահանջները: Ուստի, հաշվի առնելով արդի կրթամշակութային, քաղաքակրթական գլոբալացման գործընթացները՝ հարկ ենք համարում ընդգծել, որ Չեխիայի հայ համայնքի կրթական խնդիրների լուծման համար անհրաժեշտ են միանգամայն նոր մոտեցումներ և կառույցներ, որոնք կարող են դիմագրավել վերոհիշյալ մարտահրավերներին: Առաջին հերթին նկատի ունենք համացանցի ընձեռած ահռելի հնարավորությունների օգտագործումը կրթական խնդիրների լուծման մեջ: Վերոհիշյալ խնդիրը, բազմաթիվ յուրահասակություններով հանդերձ, բնութագրական է ոչ միայն Չեխիայի հայ համայնքին, այլև Սփյուռքի հայկական համայնքներին ընդհանրապես:

Չեխիայի հայ համայնքի կրթական խնդիրները, բազմաթիվ յուրահասակություններ ունենալով հանդերձ, կազմում են սփյուռ-

քահայ կրթօջախներին բնորոշ հիմնախնդիրների բաղկացուցիչները: Հետևաբար, դրանք պահանջում են ինչպես տեղային՝ Չեխիայի հայ համայնքի առանձնահատկությունները հաշվի առնող, այնպես էլ ընդհանրապես Սփյուռքի կրթական խնդիրներին վերաբերող համակարգային մոտեցումներ:

Աղյուսակ 10.1¹

Չեխիայում ապրող հայերի զբաղվածության տեսակները

	Անհատ ձեռներեցներ	41%
Վարձու աշխատողներ	Չեխական ընկերությունում	13%
	Օտարերկրյա ընկերությունում	4%
	Աշխատանքային կոլեկտիվում հայերի գերազանցությամբ ընկերությունում	9%
Ուսանողներ		8%
Գործազուրկներ		5%
Տնային տնտեսուհիներ		5%
Թոշակառուներ		10%
Երեխաներ		5%

¹ Աղյուսակներ 10.1-10.6-ը վերցված են Սումյուննի Ա., «Չեխիայի հայերը. փոքր համայնք, մեծ ներուժ» հոդվածից, http://www.noravank.am/arm/issues/detail.php?ELEMENT_ID=2375:

Աղյուսակ 10.2

Ներկայում Չեխիայում ապրող հայերի զբաղվածությունը մինչև Չեխիա տեղափոխվելը

Վարձու աշխատողներ	62%
Անհատ ձեռներեցներ	5%
Գործազուրկներ	9%
Ուսանողներ	7%
Չէին աշխատում տարիքի պատճառով (երեխա/թոշակառու)	17%

Աղյուսակ 10.3

Հայ գաղթյալների բնակության պայմանները Չեխիայում

Մեփական բնակարան	8%
Մեփական տուն	17%
Կումերցիոն վարձակալում	48%
Փախստականներին տեղավորելու ծրագրով հասկացված կացարան	8%
Գործատուի տրամադրած կացարան	11%
Հանրակացարան	5%
Բնակություն ազգականների կամ բարեկամների մոտ	3%

Աղյուսակ 10.4

Չեխիայում փախստականի կարգավիճակ ստանալու համար հայտարարություն տված քաղաքացիների հիմնական խմբերը

Տարբեր երկրների քաղաքացիների բաժինը փախստականի կարգավիճակ ստանալու փաստաթղթեր հանձնողների մեջ, 2005թ.		Տարբեր երկրների քաղաքացիների բաժինը փախստականի կարգավիճակ ստանալու փաստաթղթեր հանձնողների մեջ, 2006թ. հոկտեմբեր	
1. Ուկրաինա	25%	1. Ուկրաինա	16%
2. Մյովակիա	18%	2. Իրաք	11%
3. Հնդկաստան	9%	3. Ռուսաստան	11%
4. Չինաստան	7%	4. Բելառուս	8%
5. Ռուսաստան	6%	5. Նիդերլանդներ	6%
6. Բելառուս	5%	6. Չինաստան	5%
7. Վիետնամ	5%	7. Ղազախստան	5%
8. Մոնղոլիա	3%	8. Մոնղոլիա	4%
9. Նիդերլանդներ	2%	9. Կուբա	4%
10. Մոլդովա	1%	10. Շրի Լանկա	3%
13. Հայաստան	1%	13. Հայաստան	2%

Աղյուսակ 10.5

Հայերի չեխական քաղաքացիություն ստանալու և քաղաքացիության տրամադրման դեպքերի դինամիկան 1999-2003թթ.

1999թ.	2000թ. ընդամենը	2000թ. միայն փախստականներ	2001թ. ընդամենը	2001թ. միայն փախստականներ	2002թ. ընդամենը	2002թ. միայն փախստականներ	2003թ. ընդամենը	2003թ. միայն փախստականներ
40	36	28	20	9	8	2	18	7

Աղյուսակ 10.6

Հայ գաղթյալների չեխերենին տիրապետելու մակարդակը

Ազատ մակարդակ	31%
Միջին մակարդակ	42%
Թույլ մակարդակ	27%

11. ՌՈՒՄԻՆԻԱՅԻ ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔԸ. ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ

Թվաքանակը և աշխարհագրական սփռվածությունը

Ռումինիայում հայկական արմատներով բնակչության թիվը շուրջ 7500-10.000 է, որոնցից շուրջ 5000-ը հայկական ծագման մասին հիշողությունը վառ պահած տրանսիլվանահայության ձուլված շառավիղներ են: Հայերը կենտրոնացած են հիմնականում մայրաքաղաք Բուխարեստում, Կոնստանցա և Պիտեշտ քաղաքներում, հայաբնակ են նաև Սուչավա, Յաշ, Պիտեշտ, Տրանսիլվանիայի Գեոլա, Գեորգե և Դումբրավե քաղաքները: Ներկայում հայերի թիվը Ռումինիայում նվազման միտում ունի, քանի որ հայերի տասարդները մեծ մասամբ տեղափոխվում են Արևմտյան Եվրոպայի երկրներ:

Պատմական ակնարկ

Ռումինահայությունն Արևելյան Եվրոպայի հնագույն պատմությունն ունեցող և մինչ այժմ դիմագիծը պահպանող հայկական համայնքներից է: Ներկայիս Ռումինիայի տարածքում հայերի ներկայության պատմությունը սկսվում է դեռևս 5-12-րդ դարերից, թեև երկրում հայերի հաստատման պաշտոնական տարեթիվը համարվում է 1350թ., երբ Բոտոշան քաղաքում հիմնվել է առաջին հայկական եկեղեցին: Բացի այդ, նույն ժամանակաշրջանում հայերը ևս 2 քարաշեն եկեղեցիներ են կառուցել Ռոման և Յաշ (Յասսի) քաղաքներում: Տարբեր ժամանակներում հայերի սովար իմբեր բնակվել են նաև Կլուժ-Նապոկա, Կոնստանցա, Սուչավա, Տոքշան և այլ քաղաքներում՝ հիմնականում Ռումինիայի Վալախիա և Մոլդովա գավառներում: 17-րդ դարում

ռումինաբնակ հայերի մեծ մասը հաստատվել է երկրի արևմտյան Տրանսիլվանիա գավառում, որը հետագայում անցել է Ավստրո-Հունգարիայի տիրապետության տակ, և հայերն արագ կաթոլիկացել են: Հայերը Ռումինիայի տարածքում խոսել են հայոց լեզվի բարբառներից մեկով՝ Առդեալի բարբառով: Հայ բնակիչները դարերի ընթացքում Ռումինիայի տարածքում ստեղծել են իրենց բանահյուսությունը, երգն ու պարը (օրինակ՝ արմենեասկ պարը)¹: Տրանսիլվանահայության մեծ մասը հետագայում, երբ Տրանսիլվանիան անցել է Ռումինիային, տեղափոխվել է Հունգարիա:

Մոտավոր հաշվարկներով միջնադարում հայ բնակչության թիվը հասել է շուրջ 30, իսկ 1922թ.՝ 25 հազարի: Այս սովոր բնակչության վկայություն են դարձել բազմաթիվ հայկական տեղանունները, հայկական թաղամասերի ու փողոցների առկայությունը: 15-17-րդ դարերում Ռումինիայի ներքին և արտաքին առևտուրը զգալի չափով կենտրոնացած է եղել հայերի ձեռքում, հայերը խթանել են արհեստների զարգացումը, մեծ ներդրում ունեցել նաև երկրի քաղաքական, ռազմական, մշակութային կյանքում, շարունակ հիմնել են բազմաթիվ գործարաններ (մեծ մասամբ՝ կտորեղենի և սննդեղենի), բացել վաճառատներ, կառուցել եկեղեցիներ, դպրոցներ: 16-րդ դարում Մոլդովայի հոսպոդար (մեծ իշխան) է եղել ականավոր քաղաքական գործիչ Յոն Քաջը՝ հայտնի նաև որպես Յոն Արմյանուլ՝ Հայ, որին ժողովուրդը կոչել է «Մոլդովայի հայր»: Իսկ 17-րդ դարում Ռումինիայի արտաքին քաղաքականության մեջ մեծ դերակատարում

¹ <http://www.hayernaysor.am/newpost.php?NewsID=1095&LangID=4>

է ունեցել Պետրոս Գրիգորովիչը (Պետեր Արմին): Նա եղել է Ռումինիայի իշխան Միհայ Վիտյազուլի (1593-1601) դեսպանը և խորհրդականը, տարբեր դիվանագիտական հանձնարարություններ է կատարել Ավստրիայում, Ռուսիայում և Կ.Պոլսում: Մեկ այլ ականավոր դիվանագետ է եղել Սուլդովայի իշխան, պետական խորհրդական Մանուկ բեյը (Միրզայան), որը 19-րդ դարի սկզբին մեծ ծառայություններ է մատուցել բալկանյան քաղաքների տնտեսական զարգացմանը: Սուլդովայի լուսավորիչ է հռչակվել հայ հոգևորականի որդի Գեորգե Ասաքին, որը 19-րդ դարի սկզբին ռումինական և մուղովական գրականության մեջ նոր դարազուլի է բացել իր բանաստեղծություններով և պատմական նովելներով: Ռումինիայի հանրային և մշակութային կյանքում նշանակալի է եղել հայ ազնվական ընտանիքների՝ Գոյլավ (Կոյլավյան), Բուիկլիու (Պըյրգյան), Միսիր (Միսիրյան) ներկայացուցիչների ներդրումը: 19-րդ դարի Ռումինիայի այլ ականավոր հայերից են նաև ռումինական փիլիսոփայության հիմնադիրներից Վասիլե Կոնտան (Կոնտայան), գրող Կարապետ Իբրըիլեանուն, նկարիչ Թեոդոր Ամանը, աստղագետ, մաթեմատիկոս Մալիրու Հարետը և այլք: Տնտեսագետ, պետական գործիչ Գրեգորի Տրանկու-Յաշը հիմնադրել և նախագահել է Ռումինիայի աշխատանքի նախարարությունը: Իսկ արվեստաբան Գրիգոր Զամպաքճյանը գնել է կերպարվեստի բազմաթիվ գործեր և Բուխարեստում հիմնել իր անունով թանգարան, որը գործում է մինչ այժմ և քաղաքի այցեքարտերից մեկն է:

19-րդ դարում Ռումինիայի հայ գաղթավայրում գործել են մի շարք հասարակական կազմակերպություններ: Բուխարեստում կազմակերպված միություններից կարելի է հիշել «Արարատյան

ընկերությունը»՝ 1838թ., «Արարատ» ուսումնասիրաց ընկերությունը՝ 1843թ., «Հայրենասիրաց» ընկերությունը՝ 1887թ., Մուչավայում՝ «Անի» ընկերությունը, Կոնստանցայում «Արաքս» գրադարանային ընկերությունը և այլն¹:

20-րդ դարում կրկին ստվարացել են ռումինահայության շարքերը՝ Մեծ եղեռնից փրկվածների հաշվին: 1915թ. Բուխարեստում կառուցվել է հայկական Սուրբ Հրեշտակապետաց եկեղեցին, որը Էջմիածնի Մայր աթոռի փոքրացված կրկնօրինակն է:

1927թ. ռումինահայոց թեմի առաջնորդարանին առընթեր հիմնադրվել է Ռումինահայ կենտրոնական մատենադարան-գրադարան ու թանգարան: 1944թ. գրական-հասարակական գործիչ Հակոբ Սիրունու նախաձեռնությամբ մատենադարանը վերակազմավորվել և կոչվել է Հայ մշակույթի տուն, որը հայկական դպրոցի շենքից տեղափոխվել է ռումինահայ բարերարներ Հովսեփ և Վիկտորյա Տուտյանների նվիրատվությամբ հատկացված հատուկ կառուցված շինություն՝ հայկական եկեղեցու տարածքում: Գրադարանը բավական հարուստ է հայերեն, ռումիներեն և օտար լեզուներով գրականությամբ, ինչպես նաև հին հայկական ձեռագրերի օրինակներով: Թանգարանը ևս հարուստ է հնագույն թանկարժեք նմուշներով: Այստեղ է պահվում նաև Մոլդովայի իշխան Ալեքսանդր Բարեպաշտի 1401թ. հրովարտակը, որով արտոնվել է հայերին հիմնադրել Ռումինիայում առաջին՝ Մուչավայի հայոց թեմը: Բացի Տուտյան մշակույթի տնից, Բուխարեստի հայկական եկեղեցու տարածքում

¹ Աբրահամյան Ա., Համառոտ ուրվագիծ հայ գաղթավայրերի պատմության, Խ. Բ, Երևան, 1967, էջ 141:

են գտնվում նաև Միսաքյան-Քեսիմյան 7-ամյա վարժարանի շենքը, Շահիմ գերդաստանի հիշատակի աղբյուրը, ազգային հերոս Անդրանիկ Օզանյանի կիսանդրին, Եղեռնի 90-ամյակին նվիրված խաչքարը և այլն:

Կազմակերպչական կառույցները

20-րդ դարի կեսերից Ռումինիայում գործել են հայկական միություններ, հրատարակվել է «Նոր կյանք» հայալեզու թերթը: 1980-ականների վերջին Ռումինիայում կրկին աշխուժացել է հայերի կյանքը: Բուխարեստում գործող Ռումինիայի հայերի միությունը դարձել է հայերի կազմակերպման հիմնական օղակը (տե՛ս *Աղյուսակ 11.1*): Միությունը գլխավորում է Ռումինիայի գրողների միության փոխնախագահ, Ռումինիայի ներկայիս սենատոր, Սենատում տնտեսության, արդյունաբերության և ծառայությունների մշտական հանձնաժողովի նախագահ, լիբերալ ազատական կուսակցության փոխնախագահ, 2007-2008թթ. տնտեսության և ֆինանսների նախարար Վարուժան Ոսկանյանը: Կառույցի գլխավոր քարտուղարն է Պերճ Մարգարյանը, փոխնախագահը՝ Վարուժան Փամբուքյանը, որը ներկայացնում է հայ համայնքը Ռումինիայի խորհրդարանում՝ առաջադրվելով Ռումինիայի Հայոց միության կողմից: Վերջինս նաև Պատգամավորների պալատում ազգային փոքրամասնությունների խորհրդարանական խմբի ղեկավարն է¹:

¹ <http://hayernaysor.am/newsday.php?p=0&c=0&t=0&r=0&year=2009&month=-04&day=27&shownews=22&LangID=4#22>

Հայերի միությունն ունի մարզային բաժանմունքներ Կլուժ (քարտուղար՝ նկարչուհի Ագատուհի Վարդուկա-Խորենյան) և այլ քաղաքներում: Ներկայիս հայտնի հայ գործիչներից են գրող Պետրոս Խորասանճյանը, հայ գրականության թարգմանչուհի Մադլեն Գարագաշյանը, դերասան Ֆլորին Գևորգյանը, ֆուտբոլի վաստակավոր մարզիչ Ֆլորին Հալաճյանը:

2010թ. հուլիսին Ռումինիայի Դումբրվեն (*Dumbraveni*) քաղաքում, հայ կաթողիկե Սբ. Եղիսաբեթ տաճարի հարևանությամբ գտնվող Ապաֆի ամրոցում բացվել է Տրանսիլվանիայի հայոց թանգարանը: Միջոցառման կազմակերպիչների ցանկում ներգրավված էր Դումբրվենի հայկական Ելիզաբեթուպոլիս հաստատությունը: Թանգարանում ներկայացված է Տրանսիլվանիայի հայոց անցյալի, նիստուկացի, երկրամասի զարգացման մեջ նրանց ներդրած նպաստի, 18-րդ դարում հայերի կազմակերպած Դումբրվեն քաղաքի հիմնադրման մասին պատմող ցուցահանդեսը¹:

Ռումինիայի հայերի միությունն ունի նաև Միսաքյան-Գեսիմյանի անվան երկօրյա դպրոց, ուր 6-16 տարեկան աշակերտները կրթարան են հաճախում շաբաթ և կիրակի օրերին: Դպրոցի երկու ուսուցիչները՝ Արշալույս Պարոնյանը, Նարինե Բոզդան-Քրուշը, դասերը վարում են և՛ արևմտահայերեն, և՛ արևելահայերեն: Գործում է պարային խմբակ:

¹ <http://hayernaysor.am/newsday.php?p=0&c=0&t=0&r=0&year=2010&month=-07&day=19&shownews=12046&LangID=4#12046>

Տեղեկատվական ռեսուրսները

Ռուսիանիայում գործող «Նոր կյանք» թերթը լույս է տեսնում 1950 թվականից, միայն հայերեն լեզվով, որպես շաբաթաթերթ, իսկ 1982 թվականից հետո՝ ամսաթերթ, ապա 1990թ. թերթը դարձել է երկլեզու՝ հայերեն և ռուսիներեն: «Նոր կյանքին» զուգահեռ՝ տեղի հայ համայնքում գործում է «Արարատ» ամսաթերթը: Այն հրատարակվել է 1924-1942թթ., ապա դադարեցրել գործունեությունը, իսկ 1990 թվականից վերսկսել է աշխատանքները՝ սկզբում կրկին որպես ամսաթերթ, իսկ 1993թ. հոկտեմբերից՝ երկշաբաթաթերթ: Ի տարբերություն «Նոր կյանք»-ի, «Արարատ» թերթը հրատարակվում է միայն ռուսիներեն լեզվով, բայց ընդգրկում է հայ գրականության և մշակույթի վերաբերյալ տեղեկատվություն: 1994 թվականից համայնքում գործում են նաև «Արարատ» հրատարակչությունն ու տպագրատունը:

Բացի այդ, լույս են տեսնում նաև «Անի» ռուսիներեն և «Արմենիա» հունգարերեն (Կլուժում) պարբերականները: Գործում են հայկական միություններ, շաբաթօրյա և կիրակնօրյա դպրոցներ, հայկական ռադիոժամ և հեռուստաժամ (տե՛ս *Աղյուսակ 11.2*):

Աղյուսակ 11.1

Ռուսմեխայի հայկական կառույցները

	Քաղաքը	Կառույցի անվանումը	Ղեկավարը	Կոնտակտային տվյալները
1.	Բուխարեստ	Ռուսմեխայի հայոց միություն	Նախագահ Վարուժան Ուկանյան, փոխնախագահ Վարուժան Փալբուկյան	Հեռ.Ֆաքս (+ 40 21) 3111415, (+ 40 21) 3138459 Էլ. փոստ birousen5@yahoo.com

Աղյուսակ 11.2

Ռուսմեխայի հայկական լրատվամիջոցները

	Քաղաքը	Անվանումը (կայքը)	Ղեկավարը	Կոնտակտային տվյալները
1.	Բուխարեստ	«Արարատ» երկշաբաթաթերթը araratonline.com	Տնօրեն՝ Միլիա Ստեփանյան- Կազմագլուխ	Հասցե ՝ ք. Բուխարեստ, Հայկական փող. 13 Հեռ. (4021) 314 67 83 Ֆաքս (4021) 311 14 20 Էլ. փոստ redactia@araratonline.com
2.	Բուխարեստ	«Նոր կյանք» անազիր www.araratonline.com	Տնօրեն՝ Միլիա Ստեփանյան- Կազմագլուխ	Հասցե ՝ ք. Բուխարեստ, Հայկական փող. 13 Հեռ. (4021) 314 67 83 Ֆաքս (4021) 311 14 20 Էլ. փոստ ziar.ararat@gmail.com

12. ԳԵՌԼԱՅԻ ՀԱՅԵՐԸ

Արա Պապյանի անձնական դիտարկումները¹

Հոդվածի մեջ, որոշակի պատմական հենքի վրա, արտացոլված են 1997թ. օգոստոս-սեպտեմբեր ամիսներին ներկայիս Ռուսինիայի Գեռլա քաղաք Արա Պապյանի կատարած երկու այցերի և հանդիպումների դիտարկումները:

1995թ. նոյեմբերից մինչև 1997թ. սեպտեմբեր դիվանագիտական ծառայության մեջ եմ եղել Բուխարեստի Հայաստանի Հանրապետության դեսպանատանը նախ՝ որպես առաջին քարտուղար, ապա նաև՝ որպես գործերի ժամանակավոր հավատարմատար (*charge d'affaires ad interim*): 1997թ. օգոստոսի սկզբին դեսպանությունը տեղեկացվեց, որ հունգարահայերը ցանկություն են հայտնել հանդիպելու ռումինահայ համայնքի ներկայացուցիչների հետ և որպես հանդիպման վայր են առաջարկում Գեռլա քաղաքը: Քաղաքի ընտրությունը պատահական չէր: Գեռլան տեղակայված է Բուխարեստից Բուդապեշտ տանող կիսաճամփին: Սակայն ընտրության ամենակարևոր գործոնը բուն քաղաքի կարևորությունն էր երկու համայնքների համար: Քաղաքը 1920 թվականից, բացի մի կարճ ժամանակահատվածի՝ 1940-44թթ., գտնվում է Ռուսինիայի կազմում, սակայն այն առնվազն մի քանի դար եղել է Ավստրո-Հունգարիայի կազմում և հանդիսացել է

¹ Հոդվածը վերատպվում է «Նորավանք» ԳԿՀ կայքից, http://www.noravank.am/arm/issues/detail.php?ELEMENT_ID=4234

Տրանսիլվանիայի հայության կենտրոնը: Գեռլան մինչև 1920թ. կոչվել է Արմենոպոլիս (հայերեն՝ Հայաքաղաք, հունգարերեն՝ *Szamosújvár or Örményváros*, գերմաներեն՝ *Armenierstadt*):

Լուրն առնելուն պես դիմեցի Ռումինիայի խորհրդարանի անդամ, Մարդու իրավունքների և ազգային փոքրամասնությունների հանձնաժողովի նախագահ Վարուժան Փամբուկյանին: Նա սիրով համաձայնեց միասին այցելել Տրանսիլվանիա: Մեզ միացան նաև Ռումինիայում հայտնի գործարար Ժիրայր Գյուլբենկյանը և էլի մեկ-երկու հոգի:

Ներկայիս Ռումինիայի տարածքում հայերը զանգվածաբար բնակություն են հաստատել 14-15-րդ դարից: Արդեն 1415թ. հայերը Սուչավայում (Մոլդովայի սահմանի մոտ) Զամկա անունով վանք ունեին: Նույն վայրերում հայերը 1512թ. կառուցել են Հաճկատար վանքը: Անվանումը ստուգաբանվում է որպես հաճույքը, ցանկությունը, ուխտը, կատարող վանք: Առայսօր այն մեծ ուխտատեղի է նաև ռումինացիների համար: Քանի որ վանքը հայկական է, ռումինացիները հավատում են, որ եթե վանքում դիպչեն հայերին, ապա նրանց ուխտը կկատարվի: Իմ այցերից մեկի ժամանակ, երբ քայլում էինք դեպի վանք, ռումինացի կանայք իրենց գլխաշորերն էին նետում մեր ոտքերի առաջ: Բնագղաբար մենք խուսափում էինք գլխաշորերը տրորելուց: Մեզ բացատրեցին, որ գլխաշորերը նետված են, որ քայլենք գլխաշորերի վրայով: Ռումինացիները հավատում են, որ այս ձևով հաղորդակից կլինեն հայերի հաջողությանը: Սա դարեր շարունակ ռումինացիների մեջ տարածված ավանդույթ ու հավատալիք է, քանի որ, թեև այդ վայրերում արդեն հայեր չկան, այնուհանդերձ, նրանք հիշվում են որպես մեծահարուստ և հաջողակ առևտրականներ:

Հենց այս վայրերից էլ հայերը 17-րդ դարից սկսած արտագաղթել են Տրանսիլվանիա: 1672թ. թուրքերը ներխուժել են Մոլդովա, 1683թ. գրավել Ջամկա վանքը: Խուսափելով թուրքերից՝ հայերն անցել են ավելի ապահով վայր՝ Հաբսբուրգների տիրապետության տակ գտնվող Տրանսիլվանիա: Հիշեցնենք, որ հայերը Մոլդովայում էին հայտնվել Ղրիմից՝ դարձյալ խուսափելով թուրքական վայրագ տիրապետությունից: Ընդհանրապես, ըստ տեղի հայերի մեջ տարածված ավանդության, հայերի այդ հատվածը Հայաստանից արտագաղթել է 11-րդ դարում՝ Անիից:

Մոլդովայից հեռացած հայերը (մոտ երեք հազար ընտանիք) 1702թ. Հաբսբուրգներից տեղափոխվել են Գեռլա բնակավայր և հիմնել Արմենոպոլիս քաղաքը: Եթե Մոլդովայի հայերն առաքելական էին, ապա Գեռլայում հաստատվելուց հետո նրանք դառնում են կաթոլիկ: Կարելի է ենթադրել, որ դա Տրանսիլվանիայում հաստատվելու թույլտվության նախապայմաններից էր: Արմենոպոլիսի հայոց առաջին եպիսկոպոս է դառնում Օշենտիոս Վրրգարյանը (*Auxentiu Vărzărescu*, 1655, Բոտոշանի – 1715, Վիեննա): Մի քանի տասնամյակ տևած շինարարությունից հետո 1792թ. օծվում է հայոց Սուրբ Երրորդություն եկեղեցին:

Եկեղեցին մշտապես գործել է նաև կոմունիստների ողջ տիրապետության ընթացքում:

Իմ այցի ժամանակ եկեղեցում ժամերգություն էր ընթանում, բնականաբար, լատիներեն և հունգարերեն: Սուրբ Երրորդություն եկեղեցին գտնվում է Գեռլա քաղաքի կենտրոնական հրապարակի վրա: Այն շրջապատված է 18-19-րդ դարի երկհարկանի տներով, այդ թվում նաև հայոց առաջնորդարանով՝ կառուցված 1761թ.: Ե՛վ եկեղեցին, և՛ առաջնորդարանը լեցուն են զանազան հնատիպ,

բազմալեզու գրքերով և փաստաթղթերով: Առաջնորդարանն ունի կամարակապ ներքին բակ: Ամենահետաքրքրականն առաջնորդների յուզաներկ նկարների պատկերաշարն է: Ամենահին կտավներում պատկերված առաջնորդները մորուքավոր ու վեղարավոր են, նորերն՝ ավելի շեկ ու անմորուս:

Հայկականության միակ ցուցիչը երկու խորանների առկայությունն է՝ Սբ. Գրիգոր Լուսավորչի և Սբ. Հռիփսիմեաց: Եկեղեցին բազիլիկ կառույց է: Զանգակատունն ունի 8-10 հարկանի շենքի բարձրություն: Բուն եկեղեցին շատ մեծ է և տպավորիչ: Իմ տեսած ամենամեծ հայկական եկեղեցին է: Եկեղեցու տակ կատակոմբեր են, ուր ավելի քան հարյուր տարի իրականացվել են թաղումներ: Թաղումները ոչ ավանդական ձևի են, այսինքն՝ դագաղները տեղադրված են պատերի մեջ՝ 4-5 շարքով: Թեն, ըստ ինձ ուղեկցողների, բոլոր թաղվածները հայեր էին, սակայն արձանագրությունները լատինատառ էին, անունները՝ հունգարական: Մեկ-երկու անուն կար, որոնցից կարելի էր կռահել դրանց հայկական ծագման մասին:

Եկեղեցու ներսում՝ հյուսիսային խորանի մոտ, կար մի հսկայական, դատարկ շրջանակ: Պարզվեց, որ Ռուբենսի նկարի շրջանակն է: Բուն նկարն այդ ժամանակ գտնվում էր Կլուժի պատկերասրահում: Նկարի պատմությունը հետաքրքրական է: Արմենոպոլսի հայերը ժամանակին պարտքով մեծ գումար են տվել Ավստրո-Հունգարիայի կայսրերին: Վերջիններս, չկարողանալով վերադարձնել պարտքը, որպես հատուցում 19-րդ դարի սկզբին հայերին առաջարկել են Ռուբենսի նկարը: Քանի որ Ռումինիայում օրենք էր ընդունված կոմունիստների կողմից անօրինականորեն բռնագրավված գույքի վերադարձի մասին,

հորդորեցի հայերին անպայմանորեն պայքարել նկարի վերադարձի համար: Բուխարեստ վերադառնալուց հետո նկարի մասին պատմեցի ազդեցիկ հայերին և պաշտոնական գրությամբ դիմեցի Ռումինիայի մշակույթի նախարարությանը: Հետագայում գոհունակությամբ իմացա, որ նկարը վերադարձվել է հայկական եկեղեցուն, և ներկայումս այն գրավել է իր դատարկ շրջանակը Սուրբ Երրորդություն եկեղեցում:

Գեռլա քաղաքի շրջակայքում կա նաև ավանդական հայկական գերեզման: Այստեղ թաղված են Եղեռնից փրկված հայերը, և տապանաքարերի վրա կարելի է հանդիպել հայերեն գրությունների ու բազմաթիվ հայկական ազգանունների: Գերեզմանն ունի մատուռ: Ընդհանրապես, Գեռլայում կա երեք հայկական եկեղեցի:

Գեռլայի շատ շենքեր մինչև հիմա ունեն հայերեն արձանագրություններ: Քաղաքում գործում էին «Արարատ» կազինոն, «Երևան» ավտոսպասարկման կենտրոնը: Քաղաքի բնակչությունը մոտավորապես 25 հազար է: Թեև պաշտոնապես քաղաքում ապրում է ընդամենը մի քանի տասնյակ հայ, այնուամենայնիվ, բնակչության առնվազն կեսը հավատացած է, որ ունի հայկական ծագում: Հիշարժան է, որ տեղացի հայերը մեծ ակնածանք ունեն, իրենց խոսքով, «իսկական հայերի» նկատմամբ: Երբ փողոցում կանգնած զրուցում էինք Վարուժան Փամբուկչյանի հետ, մեզ մոտեցավ մի ծեր կին և ներկայացավ որպես տեղացի հայ: Ասաց, որ իր նախնիները Հայաստանում ապրել են «ծովի ափին»: Իմանալով, որ ես Հայաստանից եմ, սկսեց ձեռքով շոշափել ինձ՝ ասելով, որ ինքը «մինչև հիմա չէր տեսել իսկական հայի»:

Հետաքրքրական է, որ Գեռլայի հայերը մի ճաշ են եփում, որը

կոչում են «ականջապուր», սակայն չեն հասկանում այդ բառի իմաստը:

Թեև Տրանսիլվանիայի հայերն ավելի քան ինը հարյուր տարի առաջ են արտագաղթել Հայաստանից, ներկայումս ունեն հունգարական անուններ, հայախոս չեն և կաթոլիկ են (չեն պատկանում Հայ կաթողիկե համայնքին), այսուհանդերձ, անբացատրելի մի ուժ նրանց մեջ պահել է որոշակի հայկականության գիտակցություն: Գեռլայի հայերի միության նախագահ Յան Էսցեգարի (*Janos Esztegar*) հետ գնացել էի Գեռլայի քաղաքապետի մոտ: Էսցեգարը խոսում էր քաղաքապետի հետ և ասում էր. «մենք՝ հայերս», և ես չէի կարողանում հասկանալ՝ ի՞նչն է նրան հայ պահում:

Կարծում եմ, որ առաջին գործոնը հայ լինելու հպարտությունն է: Հայերը դարեր շարունակ այնքան ազդեցիկ ու հարգված են եղել, որ ներկայումս էլ այդ տարածաշրջանում հայ լինելն ընկալվում է որպես պատկանելություն որոշակի ընտրյալ խավի: Երկրորդ գործոնը Ռումինիայի պաշտոնական քաղաքականությունն է: Յանկանալով թուլացնել հունգարացիների ազդեցությունը նախկին Տրանսիլվանիայի վրա՝ ռումինական պետությունը խրախուսում է հունգարախոս և կաթոլիկ հոծ զանգվածի մեջ (1,8 մլն մարդ) ճեղքերի առաջացումը և ազգային խմբերի վերադարձն արմատներին: Երրորդ գործոնը հայոց պետականության առկայությունն է: Ինչպես ասաց Գեռլայի հայերից մեկը. «Ես հիմա նայում եմ քարտեզին, կարդում եմ Հայաստան անունը և գիտեմ, որ Հայաստանը կա»:

Առանց գերագնահատելու օտարախոս և այլադավան հայերի դերն ու նշանակությունը՝ անհրաժեշտ եմ համարում ընդգծել նրանց կարևորությունը հայոց պետականության շահերի

առաջմղման և, նպաստավոր պայմանների առկայության դեպքում, որոշակի ծրագրերում նրանց հնարավոր ընդգրկման մասին: Ցանկացած պետություն, անկախ հզորության չափից, կարիք ունի այլ պետություններում իր նկատմամբ բարեկամաբար տրամադրված կազմակերպված խմբերի առկայության: ԽՍՀՄ-ը դա անում էր կոմունիստական կուսակցություններ ստեղծելով, ամերիկացիներն անում են զանգվածային մշակույթի տարածումով, մենք կարող ենք անել սփռված Հայության միջոցով և Հայության վերազարթոնքով:

13. ՍԼՈՎԱԿԻԱՅԻ ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔԸ. ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ

Թվաքանակը և աշխարհագրական սփռվածությունը

Սլովակիայի ներկայիս տարածքում բնակվում է 400-500 հայ՝ հիմնականում մայրաքաղաք Բրատիսլավայում: Սակավաթիվ հայ ընտանիքներ կան Կոշիցեում, Պրիեվիձայում, Տրեբիշովում, Ժիլինայում, Զվոլենում:

Պատմական ակնարկ և կազմակերպչական կառույցները

Սլովակիայի հայ համայնքը պատկանում է նոր ձևավորվող համայնքների շարքին և չունի համայնքային կյանքի երկարամյա պատմություն: Մինչև 1992թ. այստեղ հայերի թիվը չէր անցնում 100-ը: 1990-ականների սկզբներին Սլովակիայում հայերը հաստատվել են հիմնականում Հայաստանից և նախկին խորհրդային այլ երկրներից: Հիմնական զբաղմունքը փոքր բիզնեսն է: Երկրում հայտնի են նաև որոշ հայ մշակութային գործիչներ: Չնայած համայնքի փոքրաթիվ լինելուն՝ երկրում 1999-ից գործում է բավական կազմակերպված հայ համայնք, որը հիմնադրել և ղեկավարում է երկրում հայտնի գործարար Աշոտ Գրիգորյանը: Համայնքը պաշտոնապես գրանցվել է 2002թ.:

14. ՀԱՐՑԱԶՐՈՒՅՑ ՍԼՈՎԱԿԻԱՅԻ ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔԻ ԵՎ ԵՎՐՈՊԱՅԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՖՈՐՈՒՄԻ ՂԵԿԱՎԱՐ, ԴՈԿՏՈՐ ԱՇՈՏ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆԻ ՀԵՏ¹

- *Պրն Գրիգորյան, պատմեք, խնդրեմ, Սլովակիայի հայ համայնքի գործունեության և նպատակների մասին:*

- Սլովակիայի հայ համայնքը հիմնադրվեց մեր կողմից 1999թ.: Մինչ այդ էլ մենք մշտապես մշակութային միջոցառումներ, հետաքրքիր երեկոներ ու դիվանագիտական ընդունելություններ ենք կազմակերպել: Կազմակերպվել են հայկական կոնյակի համտեսումներ, համատեղ մոդա-շոու և այլ միջոցառումներ: Մեզ համար, օրինակ, պատմական օր էր, երբ 1995թ. առաջին անգամ Սլովակիայի նախագահն իր տիկնոջ հետ այցելեց մեր միջոցառմանը:

Մեր համայնքը մի քանի հիմնական նպատակ է հետապնդել՝ Սլովակիայում ներկայացնել հայ մշակույթը, նպաստել հայ-սլովակյան տնտեսական, քաղաքական հարաբերությունների զարգացմանը և հասնել Ցեղասպանության ճանաչմանը: Հատուկ միջոցառումներ ենք կազմակերպել Ցեղասպանության հիշատակը նշելու համար: 1999թ. Բրատիսլավայի ազգային օպերային թատրոնի մեներգիչ Գ.Հովսեփյանի և իմ կնոջ՝ դաշնակարուհի Ն.Գաբրիելյանի մասնակցությամբ դասական մշակույթի օր կազմակերպեցինք և այն նվիրեցինք Ցեղասպանության հիշատակին: Հրավիրել էինք երկրի բոլոր նախարարներին, պառլամենտի

¹ Հարցազրույցը վերատպվում է «Նորավանք» ԳԿՀ կայքից, http://noravank.am/arm/articles/detail.php?ELEMENT_ID=5092&spphrase_id=9080

անդամներին և այլ գործիչներին: Չնայած Թուրքիայի դեսպանության հրահրած որոշ խոչընդոտներին՝ բոլոր հրավիրվածները մասնակցեցին, և միջոցառումն անցավ փառահեղ կերպով: Ներկա էին նաև հյուրեր Հայաստանից՝ Երևանի քաղաքային իշխանությունների ներկայացուցիչներ: Նրանց համար կազմակերպեցինք դիվանագիտական ընդունելություն՝ Սլովակիայի պաշտոնատար անձանց մասնակցությամբ: Դա սեպտեմբերի 9-ին էր, իսկ սեպտեմբերի 15-ին՝ Նուրեդդին Նուրհանը՝ Թուրքիայի դեսպանը Սլովակիայում, հետ կանչվեց Բրատիսլավայից:

Դա առաջին քայլն էր 1999թ., իսկ արդեն 2004թ. նոյեմբերի 30-ին Սլովակիայի պառլամենտն ընդունեց Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչող 4 կետից բաղկացած պատմական բանաձևը:

Բրատիսլավայի ամենագեղեցիկ վայրերից մեկում վեր է խոյանում ֆանտաստիկ խաչքար, որի վրա գրված է բանաձևի տեքստը. «Սլովակիայի Հանրապետության Ազգային խորհուրդը (ԱԽ) հաստատում է 1915թ. հայերի ցեղասպանությունը, որի արդյունքում կոտորվել են Օսմանյան կայսրությունում ապրող հարյուր հազարավոր հայեր և այդ փաստը համարում է ոճիր ընդդեմ համայն մարդկության: Սլովակիայի ԱԽ-ը հաստատում է, որ.

1. Թուրքիան մինչ այժմ չի ընդունել 1915թ. ցեղասպանության փաստը,

2. ՀՀ անկախության ձեռքբերման սկզբից Թուրքիան ամբողջովին շրջափակել է Հայաստանից դեպի Եվրոպա ամենակարճ ճանապարհը և չունի տնտեսական ու դիվանագիտական հարաբերություններ Հայաստանի հետ,

3. Թուրքիայի պառլամենտն ընդունել է օրենք, ըստ որի՝ քրեական հետապնդման են ենթարկվում հայկական ցեղասպա-

նության կամ Կիպրոսի բաժանման խնդրի մասին արտահայտվողները,

4. Թուրքիայում ապրում է հայկական փոքրամասնություն, որի իրավունքները համակարգված ճնշման են ենթարկվում»: Չորս կետից բաղկացած այս բանաձևն անցավ առանց «դեմ» ձայնի:

Ցեղասպանության ճանաչման հաջորդ օրը Թուրքիայի դեսպանը կրկին հետ կանչվեց՝ չնայած նա ունեցել էր նաև մեծ հաջողություն. նույն օրը Թուրքիայի՝ Եվրամիության անդամության թեկնածուի հարցն էր դրված, և պատլամենտը քվեարկեց հոգուտ իրենց: Երբ քննարկվում էր Թուրքիայի հարցը, պատգամավոր Ֆ.Միկլոշկոն ձայն խնդրեց և ասաց, որ իրենք դեմ են Թուրքիայի անդամակցությանը, սակայն քանի որ Եվրամիությունը գտնում է, որ Թուրքիան պետք է թեկնածու անդամ դառնա, ինքը պահանջում է թեկնածության հարցից առաջ քվեարկության դնել այս բանաձևը, և կարդաց 4 կետերը: Դրանից հետո իրարանցում սկսվեց. մի երկու ժամ ելույթ ունեցավ Սլովակիայի արտգործնախարարը, որը դեմ էր բանաձևին: Ես նստած էի օթյակում: Նա երկար խոսեց: Բայց բանաձևն ընդունվեց, շեշտում եմ, առանց «դեմ» ձայնի:

Այսպես, մինչև 2004թ. մենք զբաղվել ենք Ցեղասպանության ճանաչման, հետո՝ Ցեղասպանության բանաձևի հետևանքների հարցով. ինչպես նշեցի, Բրատիսլավայում տեղադրել ենք Հայաստանից բերված հուշաքար-խաչքարը:

Այնուհետև շատ լուրջ գործ ենք արել Սլովակիայի և ՀՀ Պաշտպանության նախարարությունների համագործակցությանը նպաստելու համար: 2004թ. նրանց միջև կարևոր պայմանագիր ստորագրվեց, որի արդյունքում ՀՀ ռազմաօդային ուժերը համա-

լրվեցին տասը մարտական հզոր ինքնաթիռներով և այլ ռազմամթերքով:

Մշտապես զբաղվել ենք հայ-սլովակյան բիզնես համագործակցությանը նպաստող գործունեությամբ: Առաջին սլովակյան-հայկական բիզնես ֆորումը կազմակերպել ենք Հայաստանում 2000թ.: Ընդհանուր առմամբ արդեն կայացել է այդպիսի 6 ֆորում: Վերջին ժամանակահատվածում լրջացրել ենք տնտեսական գործունեությունը: Խթանել ենք Սլովակիայից Հայաստանին ցածր տոկոսադրույքներով վարկային միջոցների տրամադրումը: Սլովակյան կողմից Հայաստանին տրվել են 5%-ոց վարկեր 5-7 տարով: Հայկական բանկերի երաշխիքի պայմաններում դա Հայաստանի ներսում դառնում է մոտ 8-9%, քանի որ բանկն ինքը նշանակում է իր տոկոսները:

Լուրջ գործունեություն ենք ծավալում էներգետիկայի, հեռահաղորդակցության ոլորտներում: Արցախում կառուցում ենք հիդրոէլեկտրակայան, որը ժամանակակից լավագույն տեխնիկայով է զինված լինելու. առաջին անգամ պատմության մեջ հայկական պետությունն այդպիսի հիդրոէլեկտրակայան կունենա:

Շարունակում ենք արտոնյալ 7+3 (10) տարի կառուցապատման վարկային միջոցներ տրամադրել հիդրոկայանների վերակառուցման համար: Այդ միջոցներով է (13,5 մլն եվրո) վերակառուցվում Սևան-Հրազդան կասկադին պատկանող Երևանի հիդրոկայանը: Երևանի բժշկական համալսարանին *Simense*-ի սարքավորումներ գնելու համար ևս վարկային միջոցներ են տրվել: Ունենք նաև այլ ծրագրեր, որոնց շուրջ ծավալուն աշխատանք ենք տանում:

**- Իսկ ի՞նչ գործունեություն է ծավալում ներկայում Ձեր կողմից
ղեկավարվող մյուս կառույցը՝ Եվրոպայի հայկական միություն-
ների ֆորումը:**

- Մեր՝ Եվրոպայի հայկական միությունների ֆորումն (ԵՀՄՖ) արդեն 11 տարեկան է: Այն հիմնադրել է Թորոս Սակերյանը, որը 5 տարի պահեց իր գումարներով: Ֆորումի անդամներն են 32 երկրների համայնքներ և տարբեր կազմակերպություններ ու անհատներ ամբողջ Եվրոպայից: Ռուսաստանի հայ համայնքն էլ է մասնակցում ֆորումին, սակայն Ռուսաստանն իր առանձին միավորներն ունի, և դրանք շատ ավելի ակտիվ աշխատում են այնտեղ:

Սլովակիայի հայ համայնքը ԵՀՄՖ-ին անդամակցում է 2002-ից: 2008-ից կառույցի նախագահը ես եմ: Այդ տարի Բրատիսլավայում նշեցինք ԵՀՄՖ տասնամյակը. կազմակերպեցինք համաժողով՝ նվիրված կառույցի տասնամյակին և Հայաստանի Առաջին հանրապետության 90-ամյակին: Դեռևս 2003թ. պրն Սակերյանի հանձնարարությամբ մենք Բրատիսլավայում կազմակերպել էինք 1-ին համահայկական լրագրողների ֆորումը: Պրն Սակերյանն էր, որ 2001թ. կազմակերպեց առաջին համահայկական գործարարների ֆորումը Բուդապեշտում, 2002թ.՝ առաջին հայ իրավաբանների ֆորումը Փարիզում, որին ներկա էին ՀՀ ՄԴ նախագահ Գազիկ Հարությունյանը, Էդվարդ Նալբանդյանը (այն ժամանակ՝ իբրև Ֆրանսիայում ՀՀ դեսպան), ԱՄՆ-ից Վարդգես Եղիայանը և այլ հայտնի իրավաբաններ: Վերջինս մեր ֆորումում ելույթ ունեցավ, ներկայացրեց ապահովագրական գործակալությունների դեմ դատական գործի իր նախագիծը, որը հետագայում իրականացրեց: Դրա շնորհիվ Յեդասպանության գոհերի շատ ժառանգներ կարողացան փոխհատուցում ստանալ իրենց

նախնիների կյանքի ապահովագրության և բանկային միջոցների դիմաց: Մենք այժմ այնքան լավ իրավաբաններ և լոբբիստներ ունենք աշխարհում: Շատ հայտնի է նաև Հարի Հակոբյանը (Մեծ Բրիտանիա), որը Հաագայի դատարանում շահեց Պաղեստինի դատն Իսրայելի դեմ:

Հետագայում ԵՀՄՖ-ն համահայկական լրագրողների ֆորումներ կազմակերպեց նաև Հայաստանում: Պարբերաբար կազմակերպվող այդ ֆորումների ժամանակ այնպիսի տեղեկատվական հոսք է ընթանում, որ հետո բոլոր համայնքների ներկայացուցիչներն իրենց տեղերում շարունակում են աշխատանքները: Համայնքները, ակտիվ անհատներն այնպիսի ծրագրեր են ներկայացնում, որ զարմանում ես. ծրագրեր, որոնց մասին մինչ այդ միայն իրենք գիտեին: Ֆորումները մեկ նպատակ ունեն՝ նպաստել Եվրոպայի հայերի միջև տեղեկատվության փոխանակմանը և համագործակցությանը:

Ներկայում ԵՀՄՖ-ն հիմնականում զբաղվում է Եվրոպայում և Ամերիկայում լոբբիստական գործունեությամբ: Օրինակ՝ ԱՄՆ Կոնգրեսի Ներկայացուցիչների պալատի արտաքին հարաբերությունների հանձնաժողովի կողմից թիվ 252 բանաձևի քննարկումից առաջ մենք Եվրոպական ֆորումի անունից 100 սենատորների նամակ էինք գրել, և ջերմ պատասխաններ ստացանք նրանցից: Նախագահ Օբամային ենք նամակ ուղարկել: Այն ստորագրեցին Կիպրոսի պառլամենտի նախագահ Մարիոս Գարոյանը, Շարլ Ազնավուրը և այլ հայտնի հայ գործիչներ: Հետագայում նորից ենք նամակ հղելու նախագահ Օբամային՝ շատ ավելի խիստ տոնով: Հենց հիմա կոնգրեսականներին էլի նամակ ենք պատրաստել, որը դեռ չենք ուղարկել:

Շվեդիայի պառլամենտի կողմից Ցեղասպանության ճանաչման բանաձևի ընդունումից հետո շնորհակալական նամակներ ենք հղել նրա անդամներին: Շվեդիայի հայ համայնքի հետ շատ լավ ենք աշխատում. նրանք ակտիվ են այս հարցում:

- *Ի՞նչ ծրագրեր ունեք ապագայի համար:*

- Ես հիմա մի կարևոր խնդրի վրա եմ աշխատում. ուզում եմ Բրատիսլավայում ստեղծել Եվրամիություն-Հարավային Կովկաս ռազմավարական կենտրոն: Այդ կենտրոնի միջոցով Սլովակիան կարող է Հարավային Կովկասի համար դառնալ դարպաս դեպի Եվրամիություն, իսկ Հարավային Կովկասը Եվրամիության համար՝ դարպաս դեպի Հայաստան: Հիմա աշխատում եմ Սլովակիայի պառլամենտի, արտգործնախարարության հետ, որ սատարեն այդպիսի մի կենտրոն ստեղծել, որը կկազմակերպի համապատասխան ֆորումներ: Կցանկանայի, որ առաջին ֆորումը Եվրամիություն-Հարավային Կովկաս-Լեռնային Ղարաբաղ ձևաչափն ունենա: Այդ ուղղությամբ ենք աշխատում. ուզում ենք հրավիրել Լեռնային Ղարաբաղի ղեկավարությանը, ներկայացնենք խաղաղ գոյակցության ծրագիր և այլն:

Բացի այդ, ուզում ենք ԵՀՄՖ-ն գրանցել նաև Հայաստանում, որպեսզի զարգացնենք Եվրոպա-Հայաստան՝ Սփյուռք-Հայաստան կապը: Մի ամսից նախատեսում ենք հանդիպել ԱՄՆ հայ գործիչների հետ, որպեսզի փորձենք Ամերիկա-Եվրոպա սփյուռքի կապերը միավորել: Մեծ պահանջ կա համաշխարհային հայկական ֆորում ստեղծելու, ընդ որում՝ մեծ պահանջ կա, որ ստեղծվելիք ֆորումը զբաղվի ոչ միայն Ցեղասպանության և Ղարաբաղի հարցերով, որոնք մեր հիմնախնդիրներն են, այլ նաև Հայաստանի ներքին խնդիրների լուծմանն աջակցելով: Ամեն

դեպքում, եթե կարողանանք Հայաստան-Սփյուռք կապն այնպիսի մակարդակի հասցնել, որ, օրինակ, Սփյուռքը ՀՀ պառլամենտում ունենա ներկայացուցիչներ (ինչը կա աշխարհի շատ պառլամենտներում), դրանից հետո կարելի կլինի համատեղ ուժերով շատ խնդիրներ լուծել:

Ես գտնում եմ, որ Արևելյան Հայաստանում, որտեղ ծնվել ու մեծացել եմ, կա հզոր մտավորական խումբ, և նրա ու արևմտահայության մերձեցումը որակական թռիչք կապահովի Հայաստանի համար: Բացի այդ, այսօր այն հայ երիտասարդությունը, որ դրսում է սովորում, այնպիսի վերելք կապահովի Հայաստանի համար, որ ուրիշ ոչ մի ճանապարհով չենք կարող նույնիսկ երազել: Պարզապես շատ է պակասում կազմակերպչական կողմը: Դա է մեր ապագան. գոյություն ունեցող ուժերը՝ լավ ուժերը, Սփյուռքն ու Հայաստանը միավորելով մենք կունենանք այնպիսի ռեսուրսներ, որոնք շատ արագ մեզ ոտքի կկանգնեցնեն:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Արևելյան Եվրոպայի երկրներում հայերը հաստատվել են պատմական անցյալում: Այսօր արևելաեվրոպական երկրների հայ համայնքներն ընդգրկում են ինչպես ավանդական, այնպես էլ ժամանակակից սփյուռքը: Ավանդական սփյուռք ասելով հիմնականում նկատի ունենք Հայոց ցեղասպանության հետևանքով Արևելյան Եվրոպայի երկրներում հայտնված հայությանը: Ժամանակակից սփյուռքը կազմում են հետխորհրդային շրջանում Հայաստանից գաղթած մեր հայրենակիցները:

Արևելաեվրոպական հայ համայնքների վրա ազդեցություն է թողել այդ երկրների հասարակական-քաղաքական միջավայրը: Երկրորդ աշխարհամարտից հետո, մինչև 20-րդ դարի կեսն ընկած ժամանակահատվածն ինչպես Արևելյան Եվրոպայի երկրների, այնպես էլ տեղի հայ համայնքների պատմությունը բաժանում է առանձին փուլերի:

Նախախորհրդային շրջանում Արևելյան Եվրոպայի հայ համայնքներում ակտիվ գործունեություն են ծավալում եկեղեցիները, հայկական ավանդական կուսակցությունները, ազգային մամուլը և հայկական մշակութային, կրթական, բարեգործական տարաբնույթ կազմակերպությունները: Վերջիններիս գործունեությունը կարևոր նշանակություն ունեւր հայ համայնքների ինքնակազմակերպման գործում և աշխուժություն էր հաղորդում համայնքային կյանքին:

Խորհրդային տարիներին՝ կապված քաղաքական ազատությունների սահմանափակումների, ինչպես նաև հակակրոնականության հետ, զգալիորեն տուժեց ինչպես Հայ Առաքելական եկեղեցու, այնպես էլ այլ կառույցների գործունեությունը: Բազմաթիվ կազմակերպություններ

դադարեցրին իրենց գործունեությունը: Բուլղարիայում, օրինակ, այդ ժամանակաշրջանում պաշտոնապես գրանցված էր ընդամենը մեկ հայկական կազմակերպություն՝ Հայկական կրթամշակութային կազմակերպությունների «Երևան» միությունը:

Հետխորհրդային շրջանում քաղաքական ազատությունները, ինչպես նաև հակակրոնական մթնոլորտի հաղթահարումը նպաստավոր պայմաններ ստեղծեցին հայ հոգևոր և աշխարհիկ կառույցների ակտիվացման համար: Ներկայումս Արևելյան Եվրոպայի հայ համայնքներում ազատ գործում են ոչ միայն հայկական եկեղեցիները, այլև կրթական, մշակութային, մարզական, բարեգործական և այլ կառույցներ: Հրատարակվում են հայկական թերթեր: Համայնքային կյանքի բովանդակությունը կազմում են հիմնականում մշակութային միջոցառումներն ու ազգային տոնակատարությունները:

Արևելաեվրոպական հայ համայնքների աշխուժացման գործում կարևոր նշանակություն ունեցան նաև Հայաստանի անկախացումը և դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատումը ՀՀ և Արևելյան Եվրոպայի երկրների միջև: Այդ երկրներում հիմնված ՀՀ դեսպանությունները լուրջ գործիք են ոչ միայն միջպետական հարաբերությունների զարգացման, այլև հայության համախմբման, հայ համայնքների կյանքի կազմակերպման ու աշխուժացման գործում:

Ներկայումս Արևելյան Եվրոպայի հայ համայնքների կյանքում կարևորվում է երկու գործոն՝ քաղաքական և տնտեսական: Քաղաքական առումով պայմանները նպաստավոր են: Ընձեռված ազատությունները լայն գործունեության հնարավորություն են տալիս հայկական համայնքային կառույցներին: Մինչդեռ տնտեսական իրավիճակը որոշակի անորոշություն է հաղորդում հայ համայնքների կյանքին: Մի

կողմից՝ շարունակվում է Հայաստանից միգրացիան Արևելյան Եվրոպայի երկրներ, մյուս կողմից՝ այդ երկրներում հաստատված հայերը՝ ավելի բարեկեցիկ կյանքի ակնկալիքով, տեղափոխվում են Կենտրոնական և Արևմտյան Եվրոպայի երկրներ և ԱՄՆ:

Կարծում ենք, Արևելյան Եվրոպայի հայ համայնքների խնդիրների լուծումն էապես պայմանավորված է հայության շրջանում նոր մտածողության արմատավորմամբ, որի առանցքում պետք է լինի հայաստանակենտրոնությունը:

РЕЗЮМЕ

В восточноевропейских странах армяне обосновались еще в историческом прошлом. Сегодня армянские общины Восточной Европы включают в себя и традиционную диаспору, и современную волну эмиграции. Говоря о традиционной диаспоре, мы в основном имеем в виду армян, обосновавшихся в восточноевропейских странах вследствие Геноцида. Современную эмигрантскую волну составляют наши соотечественники, покинувшие Армению уже в постсоветский период.

На восточноевропейских армянских общинах сказывается общественно-политическая среда этих стран. После Второй мировой войны, в период до середины XX века история как стран Восточной Европы, так и местных армянских общин делится на отдельные этапы.

В досоветский период в жизни армянских общин Восточной Европы деятельное участие принимали церкви, традиционные армянские партии, национальная пресса и разные культурные, образовательные, благотворительные армянские организации. Деятельность последних имела важное значение в самоорганизации армянских общин и активизировала общинную жизнь.

В советские годы, в связи с ограничением политических свобод, а также антирелигиозной политикой, значительно пострадала деятельность как Армянской Апостольской церкви, так и других структур. Многочисленные организации прекратили свою деятельность. В Болгарии, например, в этот период официально была зарегистрирована лишь одна армянская организация – союз армянских образовательно-культурных организаций «Ереван».

В постсоветский период обретение гражданских свобод, а также преодоление атмосферы антирелигиозности создали благоприятные условия для активизации армянских духовных и светских организаций. В настоящее время в армянских общинах Восточной Европы свободно действуют не только армянские церкви, но и образовательные, культурные, спортивные, благотворительные и другие организации. Издаются армянские газеты. Содержание общинной жизни составляют в основном культурные мероприятия и национальные праздники.

Важную роль в активизации армянских общин Восточной Европы сыграло также обретение независимости Арменией и установление дипломатических отношений между РА и западноевропейскими странами. Учрежденные в этих странах посольства РА – серьезный инструмент не только развития межгосударственных отношений, но и консолидации армянства, организации и активизации жизни армянских общин.

На сегодня в жизни армянских общин Восточной Европы наиболее значимы два фактора: политический и экономический. В политическом плане условия благоприятны. Предоставленные свободы дают структурам армянских общин широкие возможности для деятельности. Между тем экономическая ситуация придает некоторую неопределенность жизни армянских общин. С одной стороны, продолжается миграция из Армении в страны Восточной Европы, с другой – обосновавшиеся в этих странах армяне в надежде на более благополучную жизнь эмигрируют в страны Центральной и Западной Европы, а также США.

Думается, решение проблем армянских общин Восточной Европы во многом зависит от укоренения среди армян нового мышления, в основе которого должен быть *армениоцентризм*.

SUMMARY

Armenians have settled in Eastern Europe long ago. Currently the Armenian communities in Eastern Europe include both traditional and modern Diasporas. By traditional Diaspora we mean primarily the Armenians who appeared in Eastern Europe as a result the Armenian Genocide. Modern Diaspora consists of our compatriots who left Armenia in the post-Soviet period.

The Armenian communities in Eastern Europe were influenced by the social and political environment of these countries. The period after the World War II till middle of 20th century divides the history of both Eastern Europe and Armenian communities there into separate stages.

In the pre-Soviet period the churches, Armenian traditional political parties, national press and various Armenian cultural, educational, benevolent organizations carried out extensive activities in the Armenian communities of Eastern Europe. Their activities were of great importance for self-organization of the Armenian communities and infused the community life with liveliness.

In the Soviet period restrictions of the political liberties and anti-religiousness considerably affected the activity of not only the Armenian Apostolic Church, but also other institutions. Many organizations discontinued their activities. For example, in that period there was only one officially registered Armenian organization in Bulgaria – the “Yerevan” Association of the Armenian Educational and Cultural Organizations.

In the post-Soviet period the political freedoms and overcoming the anti-religious atmosphere created favorable conditions for boosting the activities of Armenian religious and secular organizations. Presently not only Armen-

ian churches, but also educational, cultural, sports, benevolent and other organizations act freely. Armenian newspapers are published. The community life mainly consists of cultural events and national festivities.

The independence of Armenia and establishment of diplomatic relations between the Republic of Armenia and Eastern European countries also contributed greatly to revival of the Armenian communities. The Armenian embassies in these countries are important vehicles not only in development of the interstate relations, but also for consolidation of Armenianness, organizing and revitalizing the life of Armenian communities.

Currently two factors – political and economic – appear to be most important in the life of the Armenian communities of Eastern Europe. In the political terms the circumstances are favorable. The available freedoms afford opportunities of extensive activities for the Armenian community organizations. As for the economic aspect, there is still some uncertainty in the life of the communities. On the one hand, migration from Armenia to the countries of Eastern Europe continues, on the other hand, Armenians who had settled there move to Central and Western Europe and the USA in search of more prosperous life.

We believe that the solution of problems that Armenian communities of Eastern Europe face greatly depends on enrooting a new, Armenia-centered mentality among the Armenians.

ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ԵՎՐՈՊԱՅԻ
ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Հեղինակային խմբի ղեկավար
Աննա Ժամակոչյան

Հեղինակային խումբ
Արա Պապյան
Արեստակես Սիմավորյան
Դիանա Գալստյան
Էդվարդ Բադալյան
Սամվել Մարտիրոսյան
Վահրամ Հովյան
Տիգրան Ղանալանյան

Տեխնիկական խմբագիրներ
Խոնարհիկ ՔԱՐԱՌԴԼԱՆՅԱՆ
Լուսինե ԲԱՂԱՄՅԱՆ
Ձևավորող
Արմեն ԲԱՐԻՇՅԱՆ

«Նորավանք» գիտակրթական հիմնադրամ

ՀՀ, 0026 Երևան, Գարեգին Նժդեհի 23/1

Կայք՝ www.noravank.am

Էլ. փոստ՝ office@noravank.am

Հեռախոս/ֆաքս՝ + (374 10) 44 04 73

Թուղթը՝ օֆսեթ, ծավալը 11.5 տպ. մամուլ:
Տպաքանակը՝ 300: Տառատեսակը՝ Sylfaen:
Տպագրվել է «Գասպրինտ» ՍՊԸ տպարանում: